

ZAVIČAJ

GRAČANIČKI GLASNIK
časopis za kulturnu historijuBroj 61
Godina XXXI
Maj, 2026.
[str. 189-238]

© Monos 2026

Likovi zavičaja: Muharem Ahmedbegović – vakif i dobrotvor, otac poginulog heroja i nosioca “Zlatnog ljiljana”

Omer Hamzić

Rad donosi biografski i društveni portret Muharema Ahmedbegovića, gračaničkog stolarskog majstora, privatnog poduzetnika, vakifa i uglednog člana lokalne zajednice, čiji je život ostavio dubok trag u društvenoj i vjerskoj svakodnevici Gračanice u drugoj polovini 20. i na početku 21. stoljeća. Na osnovu usmenih kazivanja članova porodice, prije svega kćerke Zikrete, te raspoloživih lokalnih izvora i dokumentacije o izgradnji Šarene džamije, rad prati njegovo porijeklo, porodično okruženje, izučavanje zanata, razvoj stolarske radionice i prepoznatljiv odnos prema radnicima, komšiluku i džematu. Posebna pažnja posvećena je njegovoj ulozi u izgradnji Šarene džamije u Gračanici, gdje se istakao kao član Građevinskog odbora, blagajnik i jedan od najznačajnijih vakifa, kao i njegovom humanom djelovanju u mahali i širem zavičajnom prostoru. U radu se razmatra i porodična ratna tragedija, odnosno pogibija sina Mehmeda Ahmedbegovića, nosioca priznanja “Zlatni ljiljan”, koja je trajno obilježila posljednje godine Muharemovog života. Kroz primjer jednog lokalno upamćenog čovjeka rad pokazuje kako se biografije “malih” ljudi, sačuvane u porodičnom i zavičajnom pamćenju, mogu čitati kao vrijedan izvor za razumijevanje društvene historije, etike rada, komšijskih odnosa,

religijske prakse i kulture sjećanja u lokalnoj zajednici.

Ključne riječi: *Muharem Ahmedbegović; Gračanica; lokalna historija; likovi zavičaja; zanatlije i poduzetnici; vakuf; Šarena džamija; kultura sjećanja; Mehmed Ahmedbegović; Armija Republike Bosne i Hercegovine.*

UVOD

U svakom gradu postoje ljudi čiji životni put ne ulazi u velike historijske knjige, ali ostaje duboko zapamćen u lokalnoj zajednici. To su ljudi koji su svojim radom, poštenjem i odnosom prema drugima ostavili trag u svakodnevnom životu mahale, čaršije i džemata. Takvi ljudi nisu tražili nikakva priznanja niti su nastojali da njihov rad bude posebno zabilježen; živjeli su jednostavno, radeći svoj posao i pomažući drugima kad god su mogli.

Jedan od takvih ljudi bio je i **Muharem Ahmedbegović**, dugogodišnji gračanički majstor, mali poduzetnik i vakif Šarene džamije, čovjek čiji se životni put protezao od skromnih zanatskih početaka do ugleda koji je stekao među sugrađanima kao vrijedan domaćin, pouzdan poslovni čovjek i predan vjernik, čovjek koji je bio snažno vezan za svoju zajednicu.¹

Rođen 1934. godine, Muharem Ahmedbegović preminuo je 30. novembra 2025. u 92. godini života, a ukopan je 3. decembra 2025. u haremu Šarene džamije u Gračanici, čijoj je izgradnji i sam dao izuzetan doprinos kao vakif i član Građevinskog odbora, što je predstavljalo rijetku i posebnu počast.

Ovaj tekst nastoji sačuvati sjećanje na Muharema Ahmedbegovića, gračaničkog majstora, vakifa i oca poginulog borca Armije Republike Bosne i Hercegovine, čiji životni put na svoj način odražava i jedno vrijeme u kojem su vrijedni majstori i domaćini bili važan dio društvenog i privrednog života Gračanice.

Život Muharema Ahmedbegovića, gračaničkog majstora, vakifa i oca poginulog borca Armije Republike Bosne i Hercegovine, primjer je tihog i nenametljivog služenja porodici, vjeri i zajednici. **Takvi ljudi rijetko ostavljaju mnogo pisanih tragova o sebi, ali ostaju u pamćenju porodice, komšija i džematlija po onome što su činili i po dobru koje su ostavili iza sebe.** Upravo takav bio je i Muharem Ahmedbegović, čovjek čiji je životni put duboko ukorijenjen u gračaničkom prostoru i njegovim ljudima.

1 Ovaj tekst zasniva se prvenstveno na usmenom kazivanju Zikrete Topčagić, kćerke Muharema Ahmedbegovića, i razgovoru vođenom u više navrata tokom pripreme priloga (kojoj se posebno zahvaljujem), kao i na sjećanjima članova porodice i savremenika koji su poznavali Muharema Ahmedbegovića. Za pojedine dijelove korišteni su i dokumenti vezani za izgradnju Šarene džamije u Gračanici, te objavljena literatura o pogibiji i ratnom putu Mehmeda Ahmedbegovića

1. PORODIČNI KORIJENI

Porodica Ahmedbegović vodi porijeklo iz **Sokola kod Gračanice**, jednog od starijih naselja gračaničkog kraja. Muharemovi preci pripadali su onom sloju seoskog i varoškog stanovništva koje je živjelo od rada na zemlji, zanata i skromne trgovine, a čiji su život obilježavali rad, porodična solidarnost i snažna povezanost sa lokalnom zajednicom.

Muharemov djed **Ibrahim Ahmedbegović** završio je poznatu **Osman-kapetanovu medresu u Gračanici**, koja je u svoje vrijeme bila jedna od važnijih obrazovnih ustanova u ovom dijelu Bosne. Nakon školovanja napustio je rodni Soko i nastanio se u Gračanici, gdje se oženio **Devletom Kozarić**, djevojkom iz ugledne i imućne gračaničke porodice. Taj brak označio je i trajno preseljenje dijela porodice Ahmedbegović iz sela u gradsku sredinu.

Sudbina, međutim, nije bila blagonaklona prema toj mladoj porodici. Ibrahim i Devleta umrli su relativno rano, ostavivši iza sebe troje male djece: **Hasana, Muharema i Hanku**. O njihovom odrastanju brigu je preuzeo Ibrahimov brat **Osman**, koji je djecu prihvatio kao vlastitu i odgojio ih u duhu porodične odgovornosti i međusobne solidarnosti, što je u starim muslimanskim porodicama bilo uobičajeno, ali i vjerski zadano i presudno za opstanak mnogih siročadi.

Kada je najstariji sin **Hasan Ahmedbegović** stasao i postao punoljetan, oženio je **Umihanu Hadžić** iz Sokola i nastanio se u Gračanici, na imanju koje je njegova majka Devleta donijela kao miraz. Upravo zbog tog porodičnog naslijeđa u narodu se za Hasana i njegovu djecu često koristio nadimak "**Kozarići**", prema porodici njegove majke Devlete, jer mnogi u čaršiji više nisu ni pamtili njegovog oca Ibrahima, koji je umro mlad.

Hasan je bio poznat kao izuzetno vrijedan i poduzetan čovjek. Radom i štednjom postupno je kupovao zemlju i širio svoje domaćinstvo, nastojeći osigurati bolji život za svoju porodicu. Njegov životni put bio je obilježen radom, ali i brojnim iskušenjima koja su u to vrijeme pratila gotovo svaku našu porodicu. Hasan i Umihana imali su **devetoro djece**, ali je troje umrlo još u ranom djetinjstvu, što je bila česta sudbina mnogih porodica tog vremena. Od devetero djece odraslo je četvero: **Devleta (rođena 1928), Muharem (1934), Fatima (1938) i Ibrahim (1944)**. Upravo u takvom porodičnom okruženju, obilježenom radom, disciplinom i međusobnom podrškom, odrastao je i Muharem Ahmedbegović, budući gračanički majstor drvne struke i domaćin, čiji će životni put kasnije ostati duboko vezan za grad u kojem je odrastao.²

2 Podaci o porodičnom porijeklu, članovima porodice i porodičnim selidbama: prema kazivanju kćerke Zikrete Topčagić

2. DJETINJSTVO I ZANAT

Muharem Ahmedbegović rođen je **1934. godine u Gračanici**, u porodici Hasana i Umihane Ahmedbegović. Njegovo djetinjstvo, kao i djetinjstvo većine djece tog vremena, bilo je obilježeno skromnim životom, radom u domaćinstvu i ranom odgovornošću prema porodici. Odrastao je u višečlanoj porodici u kojoj je rad bio iznad svega, svakodnevna potreba, a ne samo puka obaveza.

Osnovnu školu završio je u Gračanici, nakon čega se, poput mnogih mladića iz tadašnjih zanatskih porodica, opredijelio za **stolarski zanat**. Zanat je izučio u Gračanici i završio ga **1952. godine**, u vrijeme kada su zanatske radionice još uvijek bile važan dio lokalne privrede i svakodnevnog života čaršije.³

Još tokom zanatskih dana Muharem je pokazivao veliku radnost i želju da što prije postane samostalan. Kako se sjećaju članovi porodice, nije želio dugo ostati na teretu roditelja. Čim je savladao osnovne vještine zanata, počeo je izrađivati sitne drvene predmete koje je prodavao na pijaci i u čaršiji. U njegovim rukama nastajale su **nanule, oklagije, sinije, skemlije i razna druga sitna "drvenarija"**, koja je u to vrijeme bila sastavni dio svakodnevnog života u domaćinstvima, pogotovo prigradskim i na selu.

Upravo, taj rani rad i interes da nešto korisno stvara svojim rukama bio je za njega i prva škola samostalnosti. Prodajom vlastitih proizvoda počeo je vrlo rano sticati vlastiti prihod, pa je, kako se u porodici pamti, još kao mladi zanatlija postao **finansijski neovisan od oca**. Rano stečeni osjećaj lične odgovornosti i samostalnosti pratio ga je kroz cijeli život.

U to vrijeme upoznao je i djevojku koja će postati njegova životna saputnica. Još dok je bio na zanatu zavelio je **Hatidžu Smajlbašić iz Lohinje**. Njihova veza nastavila se i tokom njegovog služenja vojnog roka, a Hatidža ga je strpljivo čekala dok je bio u vojsci.

Služenje vojnog roka u Beogradu, na aerodromu Batajnica, bilo je za mladog zanatliju iz Gračanice i prvi ozbiljniji izlazak iz uskog zavičajnog kruga. Nakon povratka iz vojske njih dvoje su se i vjenčali, **u decembru 1956. godine**. Tim brakom započimje i nova faza Muharemovog života – život porodičnog čovjeka, zanatlije i budućeg domaćina, koji će u narednim decenijama postupno izgraditi vlastitu stolarsku radionicu i ugled u gračaničkoj čaršiji.

U tom braku rodilo im se **troje djece: sin Zikrija (1958), kćerka Zikreta (1963) i sin Mehmed (1964)**. Porodica je postala središte Muharemovog života, a odgovornost

3 Svjedočanstvo o završnom ispitu Mješovite škole učenika u privredi, redni broj ispitnog kataloga 36, glavni katalog 175; polagao prvi put završni ispit u vremenu od 11. 6. do 15. 6. 1952. godine (dokument u porodičnoj arhivi Ahmedbegovića)

prema porodici i domaćinstvu bila je dodatni podsticaj njegovoj radinosti i upornosti. Upravo iz tih ranih godina zanatskog rada i porodičnog života izrastao je Muharem kakvog su kasnije poznavali njegovi sugrađani – **vrijedan majstor, ozbiljan domaćin i čovjek koji je znao da se radom i poštenjem stiče ugled u zajednici.** U narednim godinama njegov stolarski zanat prerast će u ozbiljniji porodični posao, a mala radionica postat će mjesto gdje će, pored njega, raditi i brojni drugi majstori i pomoćnici.

3. PORODICA I DOMAĆINSTVO

Porodični život Muharema Ahmedbegovića bio je zasnovan na jasno podijeljenim obavezama, međusobnom poštovanju i snažnom osjećaju odgovornosti. U braku sa suprugom **Hatidžom**, koja je u Gračanicu došla iz Lohinje, stvorio je stabilno domaćinstvo u kojem su rad i porodična sloga bili osnovne vrijednosti. Hatidža je imala ulogu kakvu su imale mnoge žene tog vremena – bila je domaćica koja je brinula o kući, djeci i svakodnevnom funkcionisanju domaćinstva. Kako se sjeća njihova kćerka **Zikreta**, u kući je vladao red koji se podrazumijevao, bez mnogo riječi i objašnjavanja. Svako je znao svoj dio posla i svoje obaveze.

Muharem je, kao glava porodice, bio ozbiljan i zahtjevan, ali i pravedan. Njegova riječ u kući se poštovala. Imala je posebnu težinu, ali nikada nije bila praćena grubim po-

stupcima. Naprotiv, članovi porodice pamte da se u kući rijetko povisivao glas. Zikreta se sjeća da se roditelji gotovo nikada nisu svađali (bar ne pred djecom) niti su jedno prema drugom govorili povišenim tonom.

Porodični odnosi zasnivali su se na uzajamnom poštovanju. Djeca su znala da se o važnim stvarima uvijek treba obratiti ocu, bilo da je riječ o odlasku negdje iz kuće ili o većim kupovinama. Kako je Muharem većinu vremena provodio radeći u svojoj radionici, koja se nalazila uz kuću, bio je stalno prisutan i u svakodnevnom životu porodice. I pored rada i kućnog reda, porodica je nalazila vremena i za predah; gotovo svakog ljeta odlazilo se na more, što je djeci ostalo u posebnom sjećanju..

Njegova ozbiljnost i radinost ostavljali su snažan utisak i na djecu. U kući se nije mnogo govorilo o radu – radilo se jednostavno zato što je to bilo prirodno. Djeca su odrastala gledajući oca koji ustaje rano, priprema alat i mašine i započinje radni dan prije nego što se čaršija potpuno probudi.

U takvom porodičnom okruženju odrastali su njihovi sinovi **Zikrija i Mehmed** i kćerka **Zikreta**, učeći od najranijih dana vrijednost rada i odgovornosti. Kasnije će svako od njih krenuti vlastitim životnim putem, ali će u sjećanju porodice ostati osjećaj da je upravo ta kućna disciplina i porodična sloga bila temelj na kojem

je Muharem izgradio i svoj poslovni i društveni ugled.

U isto vrijeme, kuća Ahmedbegovića na Patkvači nije bila zatvoren prostor, rezervisan samo za porodicu. Kako će se pokazati u narednim godinama, to domaćinstvo postupno će prerasti u svojevrsni **prošireni porodični krug**, u kojem će mjesto naći i radnici koji su radili u Muharemovej radionici – kao neka zanatska porodična zadruga.

4. MAJSTOR I PRIVATNI PODUZETNIK

Nakon što je izučio stolarski zanat i zasnovao porodicu, Muharem Ahmedbegović postupno je počeo razvijati vlastitu radionicu. Kao i mnogi zanatlije tog vremena, posao je započeo skromno, radeći najprije sitnije predmete od drveta i jednostavne stolarske poslove. Međutim, njegov rad, upornost i smisao za organizaciju brzo su mu omogućili da proširi posao i da njegova radionica postane jedno od poznatijih mjesta stolarskog zanata i prerade drveta u tom dijelu Gračanice (na Patkovači, ispod gradskog greblja Režići). U početku je izrađivao **stolariju i razne drvene proizvode za domaćinstva**, a zatim je počeo i ugrađivati stolariju kod kupaca. Posao se postupno širio, pa je radionica s vremenom dobila i dodatnu opremu i mašine koje su omogućavale ozbiljniju proizvodnju.

Jedan od važnih koraka u razvoju njegovog posla bila je nabavka **brente**

– **stroja za rezanje balvana**, što je u to vrijeme predstavljalo značajno proširenje djelatnosti. Takvih privatnih pilana tada nije bilo mnogo, pa je ta investicija omogućila Muharemu da svoj zanat proširi i na preradu drveta u većem obimu.

I pored toga što mu je dobro išlo u zanatstvu, nikada nije zapostavio poljoprivredu. Na porodičnom imanju uvijek je držao nešto stoke za vlastite potrebe, a uz stolarski posao bavio se i raznim drugim poslovima vezanim za domaćinstvo. Bio je poznat kao majstor koji je volio improvizirati i pronalaziti praktična rješenja, pa je sam konstruisao i razne mašine i pomagala za rad. Među tim napravama bile su i svojevrsne preteče poljoprivrednih strojeva za vršidbu, koje su se u narodu nazivale **dreš**.

Njegova radionica nikada nije bila mjesto gdje je radio samo jedan čovjek. Gotovo uvijek je u radionici radio **najmanje jedan ili više radnika**, a u vrijeme većeg obima posla i više njih, stalno ili povremeno sezonski. Muharem je posao organizovao na način koji je više ličio na prošireno porodično domaćinstvo nego na klasičnu zanatsku radionicu.

Posebno se pamti njegov odnos prema radnicima. Za razliku od mnogih poslodavaca tog vremena, Muharem nije pravio izraženu razliku između sebe i ljudi koji su radili kod njega. Zajedno su doručkovali i ručali, sjedili oko sinije, a hranu je pripremala njegova supruga Hatidža

u porodičnoj kući. U pauzama se zajedno pila i kahva, bez izdvajanja gazde od radnika. Takav odnos bio je i tada neuobičajen, pa se u porodici i danas pamti da su radnici u kući Ahmedbegovića bili primani gotovo kao članovi šireg porodičnog kruga.

Takav odnos bio je čak i u to vrijeme prilično neuobičajen. U većini privatnih radionica poslodavci su se držali po strani, ali kod Muharema toga nije bilo. Njegova kćerka Zikreta kasnije se sjećala da su radnici u kući Ahmedbegovića uvijek bili primani kao gosti i dio porodice. Radnici su se isplaćivali sedmično, i to četvrtkom, što je u to vrijeme bilo prilično neuobičajeno. Petak je u njegovoj radionici bio **neradni dan**, što je Muharem poštovao kao dio svoje vjerske i porodične tradicije.

Posao ga je, inače, vodio i izvan Gračanice. Zbog nabavke robe i alata često je putovao u **Italiju, Njemačku i Grčku**, odakle je donosio materijal, alat i razne potrepštine za radionicu. Ta putovanja bila su ujedno prilika da porodici i prijateljima donese poklone. U to vrijeme naročito su bile popularne **farmerke iz Trsta**, koje su se teško nabavljale u domaćim trgovinama, kao i sirova kahva poznata pod nazivom **“kahva sa tri glave”**. Nije zaboravljao ni svoje radnike. Kako se pamti u porodici, često bi iz tih putovanja donosio sitne poklone ne samo svojoj djeci nego i djeci svojih zaposlenika.

Uz sve to, Muharem je održavao širok krug poslovnih i prijateljskih veza. U poslu je sarađivao sa ljudima različitih nacionalnosti i vjeroispovijesti, pa je često putovao i radio sa Srbima iz susjednih sela: **Sočkovca, Karanovca, Lendića, ali i Lukavca, Doboja...** Te poslovne veze često su prerastale u prijateljstva zasnovana na međusobnom povjerenju i dugogodišnjoj saradnji. Upravo kroz takav način rada Muharem Ahmedbegović stekao je ugled **pouzdanog majstora**, poslovnog čovjeka kojem se vjerovalo i kod kojeg je riječ imala težinu. Tu se zadata riječ poštovala više od bilo kakvog potpisa na papiru.⁴

5. U MAHALI I KOMŠILUKU

Iako je najveći dio života proveo radeći u svojoj radionici i brinući o porodici, Muharem Ahmedbegović nikada nije bio čovjek zatvoren u vlastito domaćinstvo. Naprotiv, bio je snažno povezan sa ljudima u mahali i širem gračaničkom kraju, pa su mnoge inicijative i poslovi u kojima je učestvovao nastajali upravo iz svakodnevnih potreba zajednice i u međusobnim dogovorima.

Jedan od takvih primjera bio je i **most preko rijeke Drijenče**, na početku puta prema Lendićima. Muharem je na tom području imao veće porodično imanje naslijeđeno od roditelja, ali do tih parcela dugo nije postojao pravi pristupni put. Pješaci su rijeku prelazili preko im-

4 Po kazivanju Zikrete Topčagić

proviziranog brvna, dok su zaprege i vozila često morali prolaziti samim koritom rijeke za vrijeme manjeg vodostaja. U vrijeme većih kiša i visokog vodostaja taj dio zemljišta ostajao bi gotovo potpuno odsječen.

Svjestan da takav prilaz predstavlja problem ne samo njemu nego i drugim vlasnicima zemljišta na toj strani rijeke, Muharem je sredinom osamdesetih godina pokrenuo inicijativu da se taj problem trajno riješi. **Godine 1985. okupio je vlasnike parcela sa desne strane Drijenče i zajedno su organizirali izgradnju betonskog mosta.** Taj most, koji je i danas u upotrebi, značajno je olakšao pristup imanjima i ostao trajna korist za generacije koje su poslije dolazile.⁵

Sličnih primjera njegove spremnosti da pomogne drugima bilo je više. Posebno se pamti njegova pomoć porodicama koje su živjele u teškim uslovima. Tako je, zajedno sa prijateljima i poznanicima, učestvovao u izgradnji kuće **Enveru i Aliji Šabulji**, čovjeku koji je imao čak jedanaestoro djece i veoma skromne životne prilike. Pomogao je i svom komšiji i radniku **Adilu Kariću** da izgradi kuću i osamostali se.

Za Muharema takve stvari nisu bile posebni podvizi o kojima se govori javno. Pomaganje drugima smatrao je dijelom ljudske i komšijske obaveze. U tome nije pravio razliku

između rodbine, komšija ili ljudi koje je poznao kroz posao. U njegovom shvatanju života, čovjek je bio dužan pomoći koliko može, a da pri tome ne traži posebnu zahvalnost. Upravo takav odnos prema ljudima dodatno je učvrstio njegov ugled u mahali i širem građaničkom kraju. Za mnoge je Muharem bio **majstor kod kojeg se dolazilo “po poslu”, ali i komšija na kojeg se moglo osloniti kada zatreba pomoć ili savjet.**

Ta osobina – da bude prisutan među ljudima i spremnost da pomogne – pratila ga je kroz cijeli život. Kasnije će se ista ta spremnost pokazati i u njegovom vjerskom i društvenom angažmanu, posebno u radu oko izgradnje nove Šarene džamije u Gračanici.

6. VJERNIK I VAKIF

Vjera je u životu Muharema Ahmedbegovića imala posebno mjesto. Bio je redovan džematlija i čovjek koji je svoju vjeru nastojao živjeti kroz svakodnevni rad, porodični život i odnos prema ljudima. Njegova religioznost nije bila demonstrativna niti naglašena riječima, ali se jasno očitovala u njegovim djelima. Posebno značajan trenutak u njegovom životu bilo je **obavljanje hadža krajem 1969. i početkom 1970. godine**, kada je zajedno sa roditeljima i jednim rođakom krenuo na put u Meku. Na to putovanje otišli su nje-

⁵ Podaci o gradnji mosta preko Drijenče i pomoći pojedinim porodicama: prema kazivanjima članova porodice i savremenika.

govim automobilom, tada novim **Wartburgom**, što je za ono vrijeme predstavljalo ozbiljan poduhvat. Porodica pamti da je nakon povratka s hadža donio brojne poklone ne samo svojoj djeci nego i djeci iz šire porodice i mahale, govoreći da se “djeca najviše obraduju”. Dvadesetak godina kasnije, **1990. godine**, ponovo je obavio hadž, ovoga puta zajedno sa suprugom Hatidžom, želeći da i ona ispuni tu važnu vjersku obavezu.

Njegova trajna veza sa džematom posebno je došla do izražaja u vrijeme **izgradnje nove Šarene džamije (Mejdan džedid) u Gračanici**.⁶ Inicijativa za izgradnju nove džamije pokrenuta je krajem osamdesetih godina, a među ljudima koji su preuzeli odgovornost za organizaciju gradnje bio je i Muharem Ahmedbegović.⁷

Formiran je građevinski odbor koji je vodio cjelokupan projekt izgradnje. U tom odboru Muharem je imao važnu ulogu **blagajnika**, što je značilo da je bio zadužen za vođenje finansija i nadzor nad prikupljenim sredstvima.⁸ Uz njega, u radu odbora učestvovao je veći broj drugih uglednih građana i džematlija koji

Otvaranje džamije: Reis-ul-ulema Mustafa ef. Cerić (lijevo), Muharem Ahmedbegović (desno), *Dnevni avaz*, br. 4606, od 14. 7. 2008., str 1

su svojim znanjem i ugledom podržavali gradnju. Projekat i potrebna dokumentacija za izgradnju džamije pripremljeni su u relativno kratkom roku, a gradnja je započela **1990. godine**. Prvi dio objekta, odnosno suterren, završen je i počeo se koristiti već **1991. godine**, kada su u tom prostoru obavljani namazi tokom Ramazana.

6 O istorijatu i starini džamije vidi opširnije u: Rusmir Djedović, Mejdan džedid (Šarena) džamija u Gračanici, *Gračanički glasnik*, 1996., br 1/1, str. 38 - 45

7 Svi podaci o gradnji džamije, kako u prvoj, predratnoj, tako i u drugoj poslijeratnoj završnoj fazi temelje se na dokumentaciji iz bršure *Mejdan džedid zvana "Šarena džamija u Gračanici – gradnja 1990. – 2006. g."* (brošura: u porodičnoj dokumentaciji Ahmedbegović)

8 Sastav prvog Građevinskog odbora Šarene džamije: Delić Vehid (Hodža) – predsjednik, Vikalo Hazim – dopredsjednik, Rešidbegović Sead – projektant, Ahmedbegović Muharem – blagajnik, Terzić Enes – pomoćni blagajnik, Rešidbegović Tarik, Šabić Salim (Zagreb), Hodžić Ejub, Avdagić Džemal, Ahmedbegović Mehmed, Salihbašić Muharem, Hadžihasanović Mehmedalija, Husanović Husein, Mujačić Hamdija, Ahmedbegović Ahmed, Haman Mehmed i Serhatlić Hasib (Brošura *Mejdan džedid...*)

Početak rata 1992. godine prekinuo je planirani tok radova, ali džamija je i u ratnim godinama imala važnu funkciju. Prostor suterena služio je kao mjesto okupljanja, sklonište, ali i prostor za različite druge aktivnosti zajednice. Nakon rata radovi na džamiji su nastavljani, iako sporijim tempom. Trebalo je prvo izgraditi munaru na Bijeloj Ahmed-pašinoj džamiji koju su četnici sa Ozrena srušili posljednjom granatom bačenom na Gračanicu 9 oktobra 1995. godine, pred samo zaključenje mira. Kada je to završeno, nastavljena je gradnja i dovršenje Šarene džamije...

Posebno je značajno da su članovi Građevinskog odbora, među kojima je bio i Muharem, odlučili da se **gradnja finansira isključivo sredstvima prikupljenim u samoj Gračanici**, bez velikih oslanjanja na pomoć izvan lokalne zajednice. Čak se, prema sjećanjima savremenika, nastojalo izbjeći i organizovanje sergija pred džamijama, kako bi se izgradnja temeljila prvenstveno na dobrovoljnim priložima građana.⁹

Započeta uoči samog rata, džamija je konačno završena i svečano otvorena **13. jula 2008. godine**. Tom prilikom reisul-ulema **Mustafa ef. Cerić** uručio je ključeve džamije Muharemu Ahmedbegoviću kao jednom od najvećih vakifa ovog

projekta.¹⁰ Započeta uoči samog rata, džamija je konačno završena i svečano otvorena 13. jula 2008. godine. Tom prilikom reisul-ulema Mustafa ef. Cerić uručio je ključeve džamije Muharemu Ahmedbegoviću kao jednom od najvećih vakifa ovog projekta. Koliko je tačno bio njegov novčani doprinos gradnji džamije nikada nije javno iznošeno, niti je on sam želio da se to zna, smatrajući da je najvažnije da ostane djelo, a da ime onoga ko daje ostane skromno u pozadini. Ljudi koji su učestvovali u tom poslu kasnije su govorili da je tokom gradnje Muharem bio prisutan gotovo svakodnevno na gradilištu, prateći radove i vodeći računa o svakoj donaciji i svakom utrošenom dinaru. Na taj način Šarena džamija u Gračanici ostala je i trajni spomen na generaciju ljudi koja ju je gradila, među kojima je Muharem Ahmedbegović imao posebno mjesto.

Nakon završetka glavnih radova na džamiji pojavila se i potreba da se riješi stambeno pitanje imama. Na zemljištu koje je ranije uvakifila jedna džematlička odlučeno je da se izgradi kuća za imama Šarene džamije. Kako džemat u tom trenutku nije raspolagao dovoljnim sredstvima, pronađeno je praktično rješenje: izvođač radova obavezao se da izgradi kuću za imama prema projektu džemata, a zauzvrat je dobio

9 O Muharemovom vakufskom doprinosu i svakodnevnom prisustvu na gradilištu prema kazivanjima savremenika i članova porodice; tačan novčani iznos njegovog priloga nije javno objavljen.

10 *Dnevni avaz*, br. 4606, od 14. 7. 2008., str 1

pravo da na tom zemljištu podigne još jednu kuću za vlastite potrebe. I u tom poslu Muharem Ahmedbegović imao je važnu ulogu, prateći radove i vodeći računa o finansijama, kao što je to činio i tokom gradnje same džamije.¹¹

7. RAT I POGIBIJA SINA

Početak rata u Bosni i Hercegovini, 1992. godine, donio je dramatične promjene u životima ljudi u Gračanici, kao i u cijeloj zemlji. Porodica Ahmedbegović, kao i mnoge druge, našla se pred iskušenjima koja niko nije mogao predvidjeti. To će duboko obilježiti ostatak Muharemovog života. Muharem je u to vrijeme već bio u poznim godinama, pa je poslove u radionici postepeno prepuštao najmlađem sinu **Mehmedu**, koji je bio školovan za drvnu struku i koji je nastavljao porodičnu tradiciju rada sa drvetom.

Međutim, političke prilike u zemlji ubrzano su se pogoršavale. Rat koji je već zahvatio Hrvatsku sve više se približavao Bosni i Hercegovini. Kolone vojnih vozila prolazile su cestom Doboj – Tuzla, a vijesti o su-

kobima postajale su svakodnevice. U takvim okolnostima Mehmed Ahmedbegović uključio se u organizovanje odbrane. Kao i mnogi mladi ljudi tog vremena, smatrao je da je to njegova dužnost prema gradu i zemlji. U Gračanici je bio među onima koji su učestvovali u organizaciji lokalnih struktura **Patriotske lige**, a kasnije i u pripremama za odbranu grada.

Prema sjećanju članova porodice, bio je među onima koji su aktivno pomagali organizovanje otpora, nabavljali opremu i učestvovali u pripremama za odbranu. Njegova sestra Zikreta kasnije se prisjećala da je “davao i šakom i kapom”, nastojeći pomoći koliko je mogao. Kad je već zapucalo i na prostoru općine Gračanica, sudbonosni događaji desili su se **25. maja 1992. godine**, u vrijeme prvih teških borbi na području Gračanice i ubilačkih granatiranja sa srpskih položaja na Ozrenu. Tog dana Mehmed je poginuo u sukobima sa neprijateljskim snagama na području **Lendića**, u jednoj od prvih bitaka za odbranu grada.¹²

11 O gradnji vakufske kuće za imama detaljni podaci dati su u bršuri *Mejdan džedid zvana “Šrena džamija...”*

12 Napisano je više radova o toj prvoj velikoj bici za odbranu Gračanice i prvim poginulim borcima u toj bici, među kojima je najranije napisana i objavljena knjiga: Omer Hamzić, Mirzet Hamzić, *Odbrana Gračanice 25. 5. 1992. godine*, Monos, Gračanica 1996. godine. U njoj je opisan tok te bitke, okolnosti pod kojima je došlo do sukoba sa četnicima na Lendićima (lokalitet Zečev gaj), te imena svih poginulih sa njihovim kraćim biografijama, među kojima je i Mehmed, sin Muharemov. Najviše tekstova o tome objavljeno je u “Gračaničkom glasniku”. Najtopliju priču o Mehmedu ispričao je njegov saborac Senad Ahmetagić, koja je objavljena pod naslovom “Moje sjećanje na Mehmeda Ahmedbegovića” (*Gračanički glasnik*, br. 53/27, str. 283)

Vijest o njegovoj pogibiji duboko je potresla porodicu. Kako se prisjeća kćerka Zikreta, tog dana Mehmed je još jednom došao do kuće da vidi roditelje, koji su se nalazili u skloništu kod komšija. Bio je to njihov posljednji susret.

Nakon granatiranja počele su stizati vijesti o poginulim borcima. U početku su to bile samo glasine koje su kružile među ljudima, dok konačna potvrda nije stigla u porodicu. Porodica je kasnije saznala da je Mehmed dovezen u Gračanicu zajedno sa ostalim poginulim drugovima iz Gračanice. Gubitak sina bio je težak udarac za Muharema i njegovu suprugu Hatidžu. O toj tragediji u porodici se kasnije rijetko govorilo. Bol je bio prevelik da bi se često prizivao riječima. Možda se zato ta tišina može razumjeti i šire, jer iskustvo roditelja koji su u ratu izgubili sinove mijenja pogled na rat, žrtvu i patriotizam.

Mehmed Ahmedbegović je za hrabrost i doprinos odbrani zemlje **posthumno odlikovan najvišim ratnim priznanjem Armije Republike Bosne i Hercegovine – “Zlatnim ljiljanom”**, a jedna od važnijih ulica u Gračanici danas nosi njegovo ime. Za roditelje je, međutim, najveća uspomena ostalo tiho i lično sjećanje na sina koji je, kao i mnogi mladi ljudi tog vremena, položio život u odbrani svoga grada. Za porodicu Ahmedbegović ta tragedija ostala je trajno i teško životno iskušenje.

8. POSLJEDNJE GODINE I TRAJNI TRAGOVİ

Nakon ratnih godina i završetka gradnje Šarene džamije, Muharem Ahmedbegović živio je mirnije i povučeniije, ali nije prestao biti aktivan u životu svoje porodice i zajednice. Još pred rat Muharem je glavni teret posla u radionici počeo prepuštati sinu Mehmedu, a nakon porodične tragedije život mu se postepeno okretao mirnijem i povučeniijem ritmu.

Iako je već bio u godinama kada su mnogi ljudi skloni povlačenju iz javnog života, Muharem je i dalje nastojao biti koristan drugima. Spomenimo da je tokom rata pomagao borce koliko je mogao – od hrane i poljoprivrednih proizvoda koje je imao na svom imanju, do raznih drugih vidova pomoći. Sjećaju se da je jednom prilikom dao i kravu da se zakolje kako bi se meso podijelilo vojnicima na liniji. Poslije rata nastavio je pomagati ljudima koji su živjeli u teškim uslovima. Imao je, kako su govorili njegovi najbliži, **vlastiti spisak osoba i domaćinstava kojima je nastojao pomoći**. Tako je, između ostalog, jednoj siromašnoj ženi koja je imala tri sina poklonio kravu i tele kako bi mogla lakše izdržavati porodicu. Za takve stvari nije želio da se o njima govori javno. Kada je jednom prilikom predloženo da se o takvom gestu napravi televizijski prilog, Muharem je to odlučno odbio. Smatrao je da je normalno da dobra

djela čini onaj ko to može, pa to nema potrebe posebno reklamirati.

U posljednjim godinama života imao je problema sa kretanjem. Kako bi mogao nastaviti dolaziti u džamiju i družiti se sa ljudima, nabavio je **motorna kolica za invalide**, koja su mu omogućavala da se samostalno kreće po gradu. Upravo tada rodila se i jedna nova ideja. Primijetio je da prilaz džamiji nije prilagođen osobama koje se otežano kreću, pa je predložio da se napravi **poseban prilaz za invalide**. Njegovu zamisao brzo je prihvatio sin Zikrija i ona je uskoro i realizirana. Taj prilaz danas koriste mnogi stariji džematlije i osobe sa poteškoćama u kretanju.

U porodici Ahmedbegović ostalo je uvjerenje da je Muharem cijelog života živio prema jednostavnom načelu – **pomagati koliko se može i ne tražiti ništa zauzvrat**. Iza njega su ostala djeca, porodica, brojni prijatelji i ljudi kojima je u životu pomogao.

Za mnoge u Gračanici Muharem Ahmedbegović ostat će upamćen kao vrijedan majstor, poduzetnik, ugledan džematlija i čovjek koji je svoj život proveo radeći, gradeći i pomažući drugima.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Život Muharema Ahmedbegovića teško je svesti na nekoliko jednostavnih odrednica. Bio je zanatlija i poduzetnik, porodični čovjek, vjernik i vakif, ali prije svega čovjek koji je svoj život proveo radeći i nastojeći biti od koristi drugima. Njegov put bio je put mnogih vrijednih ljudi iz Gračanice i njene okoline: počeo je skromno, uz zanat i porodični rad, a završio život ispunjen trudom, odgovornošću i brigom za zajednicu. U sjećanju porodice, komšija i džematlija ostao je kao vrijedan i pravedan čovjek, koji nije mnogo govorio o onome što je činio, ali je iza sebe ostavio trag koji se i danas može prepoznati u životu mahale, u Šarenoj džamiji kojoj je posvetio veliki dio svoga života i u brojnim tihim dobrim djelima koja su ostala poznata samo onima kojima su bila namijenjena. Možda zato ovaj portret završavam s posebnom pažnjom i poštovanjem, jer iskustvo roditelja koji su u ratu izgubili sinove daje drugačiju težinu riječima žrtva, patriotizam i sjećanje.

SUMMARY

MUHAREM AHMEDBEGOVIĆ: VAKIF, CRAFTSMAN AND FATHER OF A FALLEN HERO

This paper presents a biographical portrait of Muharem Ahmedbegović, a craftsman, small entrepreneur, benefactor (vakif) and respected member of the local community of Gračanica. His life reflects the experience of many hardworking individuals whose contributions rarely enter broader historical narratives but remain deeply remembered within their communities. Starting from modest beginnings as a carpenter, Ahmedbegović gradually built a respected family business and gained the reputation of a reliable master, a devoted family man and a committed member of the local Muslim congregation. A significant part of his public engagement was connected with the construction of the new Šarena (Mejdan džedid) mosque in Gračanica, where he served as a member of the building committee and its treasurer and became one of the most important local benefactors. His contribution to the project symbolized the collective effort of a generation that rebuilt religious and communal life on the eve of the Bosnian war and in the difficult years that followed. The later years of his life were marked by personal tragedy when his son Mehmed Ahmedbegović was killed in the defence of Gračanica in May 1992 and was posthumously awarded the highest military decoration of the Army of the Republic of Bosnia and Herzegovina, the "Golden Lily". Despite this loss, Muharem Ahmedbegović remained remembered among fellow citizens as a diligent craftsman, a generous benefactor and a man whose life was defined by work, responsibility and service to others. His biography illustrates how the lives of locally remembered individuals can serve as valuable sources for understanding social values, communal solidarity and the culture of remembrance within a local community.

RIJEČ

GRAČANIČKI GLASNIK
časopis za kulturnu historijuBroj 61
Godina XXXI
Maj, 2026.
[str. 203-238]

© Monos 2026

RIJEČ

Gospodin – moj babo

Senahid Kahrimanović

“Od pamtivijeka sinovi su nerazumniji od očeva, ali srećom sinovi postanu razumni odmah nakon što postanu očevi.” Istinu je rekao Meša Selimović. – A ti i ja babo... Nikako nas dvojica da “puhnemo u istu”. Ne da nam se. Evo i sada... Nanizalo se puno godina otkako si preselio na bolji svijet. Tako je. Preselio, a ne umro pa da neko posumnja u naš međusobni odnos. Što se toga tiče, tebi je lakše. Ti si roditelj pa ona izreka “Umro si za mene” kod tebe ne može doći ni u primisli. Drugo smo mi, djeca. Vaša djeca. Evladi vas, roditelja. Tu ti babo “naše maslo nije za ramazana”. Interešdžije smo. Lahko planemo, naljutimo se. Povrijedimo jer ne razmišljamo. Nikad ne prestajemo misliti da babo može sve i da babo ne može da nema. Babu i kad zaboli, ne zaboli ga kao nas. Nekako, očevi mogu sve napraviti da bude dobro. Pomislimo svašta, ponešto i reknemo. I to ružno. Poneka budala i onu: “Umro si za mene”. Ja babo, a ti si mi svjedok, to tebi nikada nisam rekao. Bog mi je svjedok da nisam nikad ni pomislio. Ali jesam brate, jesam ti “vadio maslo”. I to nebrojeno puta. Nazarađivao sam se degeneka i učinio gluposti, to ni pas s maslom ne bi polizao. Kad spomenuh degenek – bilo je i toga. Sad znam da sam ti i tada, i za vrijeme tog odgojno-obrazovnog časa, “vadio maslo”. Na “roditeljski” prutić, skakao sam i vrištao kao da sam u smrtnoj opasnosti. Na moj pokušaj laži i pretvaranja, znao si izaći iz te “roditeljske” faze vaspitanja i pojačati “dozu” s onim tvojim kožnim “okolotrbušnim pantolodršcem”. I neka si. To ti nikada nisam zamjerio. Na kraju krajeva, kada smo se rastajali, iskreno smo se halalili i rekli da između nas nema haka. Bio si stvarno do-

bar babo. Ispričat ću ljudima i zašto. Mada, dobar otac je jedan od najčestće zapostavljenih dijelova svakog društva.

Ali da se vratim na početak: Rekoh, nikako nas dvojica da "puhnemo u istu"... Već nekoliko godina intenzivnije razmišljam i pravim skicu za ovu priču. Podsjećam se na bitne događaje iz "našeg" života. Klizne ponekad i par dobro sročениh rečenica, no ne budem pri peru pa ishlape. Kasnije, ne mogu da ih uhvatim, a htio bih da o babi pišem samo s najboljim rečenicama. Pa ih onda čekam. Nekako, lakše mi poteku suze nego riječi. Da ti u povjerenju kažem babo, i nek ovo ostane između nas dvojice: razmantrače me ovi moji pa mi ne bude ni do čega, a kamo li do babe. Ha, šta to rekoh!? Opet ja "vadić maslo". Ali ovo sad se stvarno šalim jer i ja već znam šta znači biti babo pa ćemo se bolje razumjeti. Eto! Boga mi nesvjesno ja potvrdih umnikovu rečenicu s početka ove priče. I tako... Ja čekam te bolje, ljepše misli kad, neki dan na jednoj dženazi, pa eto i da te usput obavijestim–umrla ti je sestra Hatidža. Nije se patila. Preselila je lakše od tebe. E, na tetkinoj dženazi, dok smo čekali da dođu hodže, stojeći u manjoj grupi, Ago nešto spomenu tebe. U šali su se zakačili nešto za mene pa on reče da biva–ja nikada ne mogu biti gospodin kao što si mu bio–ti. Hajd' ti što reče Ago!... Naumpade mi još nekoliko ljudi koji su govorili o nekim

tvojim gospodskim manirima. Znači da si i na njih ostavio dojam čovjeka gospodina. Pa me obuze veliki ponos. Slične situacije vezane za tebe događale su se i ranije kao i u mom kasnijem životu pa sam čvrsto zaključio da su jedni od najponosnijih trenutaka u životu oni kada nam se neko obraća s riječima: Poznajem ja tvoga oca, bio je dobar čovjek. To je za mene bilo tačka na i. Za gospodu nije nikada teško naći lijepe riječi. Pa eto, počinjem.

Ali prvo da utvrdim, od kada ja tebe poznajem? Najuvjerljivije moje sjećanje na tebe je ono kada sam imao tačno šest godina. Upamtio sam svaki tvoj pokret i postupak one noći kada ti je žena rodila vaše treće dijete. Mog brata. Zapisalo se u Državnim knjigama pa znamo i tačan datum. Ovdje ću da te podsjetim na neke trenutke iz te noći. Ovako sam, između ostalog, o tome kazivao ljudima:

- Babo je, radeći u preduzeću baš na taj dan povrijedio kažiprst desne ruke pa su mu u bolnici morali odstraniti cijeli nokat. Mora da ga je to jako boljelo jer se stalno držao za taj prst koji je bio umotan u debeli bijeli, pravi bolnički zavoj. Zbog toga ni on nije spavao. Valjda je imao napadaj bolova jer je stalno jaukao i tako kukajući hodao po sobi u kojoj je jedini izvor svjetlosti bilo ono malo žarko-crvenih zraka koje su šarale prostor kovitlajući po zidovima i šišetu s intenzitetom koji je ovisio o količini vatre koja je gorjela u furuni i

o tome koliko su vratica i kolice na njoj bili otvoreni.

Mati je zadnjih mjeseci hodala sa sve većim stomakom koji je tih dana dostigao vrhunac. Bukvalno, bio joj je do zuba. Ja sam već znao, jer su mi tih mjeseci svi stariji govorili da će mi majka roditi seku ili brata. Dakle, znao sam da će se mati poroditi. Kada?.. E, to nisam znao.

U neko doba noći i mati je počela nešto da kuka i pripomaže se. Kako je vrijeme odmicalo, bila je sve glasnija u vanjskoj manifestaciji toga što ju je strefilo. Jaukala je, nešto se napinjala i stenjala. Grčila je tijelo i motala jastuk ispod sebe. Valjala se po sobi.

- Šuti! Nije ti gore nego meni! – čuo sam babin prijeteci glas.

Mati nije ništa odgovorila. Samo je nastavila da se podiže i spušta, poliježe, vrpolti se, stenje i prevrće se po podu. I babo je pojačavao kuknjavu zbog svojih bolova i ponovo u jednom trenutku nešto odbrusio ženi. Ne, nisu se svađali, ali je neki nemir zahvatio našu veliku sobu pa i ja nisam više mogao biti ravnodušan.

- Nemoj babo galamit. Možda mati hoće da se porodi. – Progovorio sam više da im dam do znanja da i ja ne mogu da zaspim.

- Šuti ti! Spavaj! – Odbrusio je ponovo babo, ali sada meni.

Naravno, ušutio sam, no zaspiti nisam mogao. Babo bi se povremeno i primirio, ali materi je bilo sve teže. A onda, negdje pred sabah, ona se pridiže, uhvati se rukama za sobna vrata, isteže

se i vrisnu, učini snažan krik, toliki da je i sestru probudila. Čuo se pad nečega na drvenu podnicu. U majčinim dimijama se nešto zakoprcao. Iz plamraka, začuo se i plač djeteta.

Sjećaš li se? Ma nema veze nego, ne mogu da baš dobro očistim sliku sjećanja na noć kada sam te upoznao kao mladog čovjeka koji je za mene najveći, najjači i najhrabriji na svijetu. Da sam tada znao šta znači Herkules ili Supermen, e to bi ti od one noći bio za mene!... Je li to bilo prije rođenja moga brata ili za godinu-dvije kasnije?... – Te noći spavali smo u našoj maloj sobi s gornju-nižu stranu kuće, a u kojoj su prozori bili sasvim nisko. Skoro da tla...

Ali ne. Nije to bila tada. Bilo je svakako prije noći o kojoj sam pričao. Hoće reći, upoznao sam te sa svojih pet. I to je sigurno jer toga ljeta, dok još nisam ušao u šestu, ti i Husein Halilov ste pravili novu furunu u velikoj sobi. Kao da sad gledam kako ti bosih nogu i zasukanih nogavica na sred sobe "glicaš" blato pomiješano s pozderom. Prije toga ste s istim materijalom "zazidali" otvor za ložište u koje su se, dok je bila stara furuna, drva ubacivala iz "kuće". Evo, konačno se sjetih da smo te godine prestali da koristimo verige i ognjište koje se nalazilo tamo na kraju, u desnom uglu "kuće". Stvarno, evo jasno se sjećam kada je sve to bilo u upotrebi. Znači, krenuli smo s "modernizacijom" stanovanja. Za početak... Dakle, majstor "furunaš",

Husein Halilov i ti ste, tog ljeta, napravili novu furunu u našoj velikoj sobi. Vršio si pripreme za proširenje uslovnog stambenog prostora jer, proširivala ti se i obitelj.

Nego, da završim s pričom o onoj noći kad si mi bio Supermen... Halali mi što ne znam tačno, a nadam se da se i ti sjećaš, je li to bilo prije ili kasnije bratovog rođenja: Legli smo na dušeke kao i obično. Ti do prozora pa mati, pa sestra ili je već bio i brat... Ako je bio rođen onda; ti pa mati, pa on, pa sestra, pa ja na kraju skroz do duvara. Kako smo polako "tonuli" u san uz stalno, svako malo, majčino pitanje šapatom: "Spavaš li, sine?" Ja sam se, poučen nekim iskustvima, nekako i trudio da zaspim što prije. Čuo sam kako i vas dvoje nešto šapućeta, a zatim i materin glasan uzvik. – "Neko je pod prozorom, Mehmede!". Utom je povukla rub zara što je propustilo slabu mjesečevu svjetlost u sobu, dok je silueta muškog tijela "kliznula" u noć. Neko je stvarno bio pod prozorom i prisluškiavao vas... Tada je na scenu stupio moj Herkules... Vjeruj mi, uplašio si me više nego onaj što je bio pod prozorom. Druga je stvar da ti nisi bio kod kuće pa on tako došao... E tada bi me on uplašio. "Znam ko je!" – Izgovorio si ushićeno i istog trena, onako u pidžami, izletio u mrkli mrak, ili je ipak bilo malo mjesečine, ne hateri mi. Spomenuo si mu i nadimak pa si i opsovao. I mi smo se uzvrpoljili. Izašao sam za majkom do ispred kuće i slušali smo

tvoj "tutanj" i galamu kroz komšijske bašče i, tamo dalje, mahalski sokak. Išao si u pravcu "njegove" kuće. Kako te bolan nije bilo strah ganjati nekoga nepoznatog bez ičega u rukama?... Tako sam mislio dok te nisam vidio u povratku i sa sjekirom u rukama. Znači, skinuo si je sa čivije... Kako god, nisi ga stigao. Nisi napravio nikakav belaj, a za mene si postao i najpametniji i najhrabriji. Bio si moj Herkules. Postao si mi osvjeđeni brižni čuvar, zaštitnik porodice i poslije toga se nikoga i ničega nisam plašio. Uistinu si postao moj prvi heroj.

Nedugo zatim, kada sam imao tri-naest godina, upoznao sam te kao mladog čovjeka koji je volio da radi samo proste i teške poslove. I, priznajem, nisi mi više bio baš onaj iz vremena kada si postajao moj Herkules. Nisi baš znao sve kako sam ranije mislio. Stvarno sam mislio tako. Ali neki "zelenko" poput mene je mislio isto pa kad je "sazrio" rekao je ovako: "Kada mi je bilo četrnaest godina, moj otac je bio takva neznalica da sam jedva mogao da podnesem da mi taj starac bude u blizini. Ali kada mi je bilo dvadeset i jedna godina, zapanjio sam se koliko je puno naučio za tih sedam godina." Slažem se sa njim jer sam "sazrio" u istim godinama. – Kasnije ću ti, babo, ispričati kako sam te upoznao na drugačiji način pa ti se opet zadivio.

Ti si mene svakako upoznao ranije. Kod majke (tvoje žene) raspi-

tivao sam se kakav si bio i kako si izgledao dok još nije bilo ni govora da ćeš biti moj babo. Mora da te je voljela jer je kazala da si bio zgodan i privlačan momak. Kaže da si uvijek bio skromno, ali uredno odjeven i bezprijekorno čist. Napomenula mi je da neka znam: Nisu ni tada kao ni danas svi mladići bili uredni niti su svi jednako vodili računa o svom izgledu. O "pametnoći" je govorila s rezervom. Nije joj bilo drago što si volio da se "pošamaraš" sa drugim momcima, ali mi je objašnjavala (mislim – pravdajući tebe) da se, između ostalog, i na taj način pokazivalo momaštvo, muškost i prestiž u grupi. Pokazivalo se ko je ko. Nisam je pitao je li i ona mislila da si imao

"kratak fitilj". Ja, recimo, i dan danas mislim da si bio čovjek koji brzo plane. Ali nema veze... Pravedne ljude nepravda brzo zapali. Ja ti tu nisam na tebe, ali tebi čestitam. Ali opet, možda baš zato ti nisi nikada imao čir (osim onih nekoliko nezgodnih potkožnjaka na vratu). Ja osim tih i takvih kao kod tebe, a koji su kratko trajali, već pedesetak godina nosim jedan na dvanaestercu.

Dakle, počeli smo o tvojim gospodskim manirima... Davno je bilo. Nekad poslije rata, u fojničkoj banji družio sam se sa Rasimom Đulije Brkića. Onaj Rasim što je svojevremeno, baš kao i ti, devero s prostatom. Znam da ste se međusobno raspitivali o tim stanjima vašeg

zdravlja. O kateterima i muke s njima te koji od medicinaru je najvještiji da ga bezbolno namjesti do vaših mjehura. Oba ste dugo sumnjali u savjete ljekara i odbijali operacije, a ipak se konsultirali da, ako bi se i operirali: Je li bolje to učiniti klasično ili laserski. On je manje kalkulirao i, a to već znaš, ostao je bez dijelova te muške žlijezde. Pokidali su mu je laserom i to ti je pričao. Hvalio se poboljšanjem zdravlja i sokolio te da i ti postupiš isto. Nisi ga poslušao, a kasnije – zakasnio si. On, taj Rasim ti je umro. Četiri godine iza tebe je preselio tamo kod vas. Nije od prostate tako da ti savjest na tom tamo svijetu bude čista. Ali dobro je da nije umro ranije jer ne bi mi stigao ispričat ugodnoslušajuću priču o tebi. Veli:–Kad bi birvaktile, s početka šezdesetih godina dvadesetog stoljeća, vidio vas koji dođete iz Zagreba i ostalog dijela “bijelog svijeta” gdje je već ko zarađivao za koru hljeba – osjećao se poniženo. Odbacili ste opanke, ralo i volove. Činilo mu se da imate i više novca. Slutio je to po načinu na koji ste ga trošili. Nije se trošilo racionalno. Ali, ti i ja babo znamo o čemu se radilo. Njemu ste izgledali otmjeno u onim polovnim cipelama i sakoima kupljenim na zagrebačkom buvljaku Hrelić. Naravno, zadivljen vašim novim standardom, on nije znao da su sa buvljaka.

Došao on u banju sa ženom prvi put u životu pa, opčinjen ljepotom odmaranja, počeo mi pričati o proš-

losti. Priča da je davno radio na Krku te kako su se vikendom odmarali uz more i sve njegove čari, ali žali što nikada za tih petnaestak godina nije sa sobom poveo i ženu. Pa makar na heftu ili desetak dana...

“Nije se moglo...” Vajka se Rasim – “... nije mogla napustit punu štalu goveda i ostale marve. A ta goveda i štala su me, u mladosti, i zadržali kod kuće da se patim na poljoprivredi.”– On je, valjda, kasnije – kao zreliji čovjek otišao u bijeli svijet i došao do bolje zarade i ljepšeg života za cijelu porodicu.

Helem divio vam se tada i sam poželio da krene vašim stopama. Tebe je, možda radi mene, posebno izdvajao. Možda je o nekom drugom “gospodinu” slično govorio njegovom sinu. Govorio je o tvojim uglancanim cipelama i na peglu pantalonama, a poviš njih zagasito zeleni sako sa peševima na “L” i dugmadima boje zlata. Sve je to bljeskalo u blistavilu kojom je dominirala satenska bijela košulja na tebi onako stasitom. Još, kaže:–“One naočale na glavi mu pristajale kao nekom državnom činovniku.”–A ja se, evo sad nečega sjetih... Možda su naočale i najviše ‘zaslužne’ za takav dojam kod ljudi. Tada ljudi tvog društvenog i socijalnog staleža, nisu rado nosili naočale. Nisu im trebale za čitanje, a ostalo što im je trebalo – vidjeli su. I sada, ovdje u ovoj priči, da si živ: Stoposto bi se porječkali i ušli u raspravu. Jednostavno, ti bi mi prigovorio da

ja s naočalima minimiziram sve ono lijepo što Rasim o tebi izgovori. A ne minimiziram. Stvarno mi je drago što tako govori, ali eto primijetio bih i "sporne" naočale jer si ih u našem mjestu jedino, kao mladić, ti nosio. Pazi! Nisu to bile obične "socijalne" dozluge sa debelim staklom. I okvir tvojih naočala bio je nekako "zagrebački" – gospodski. Ali nejse... Da opet ne zakavgamo.

Bajro Zule, eto i on je preselio. Vamo nekada iza Rasima je to bilo. I Bajro te kitio lijepim riječima. Evocira on meni svoja sjećanja, a vidim da su iz istog perioda kao i kod Rasima, pa između ostalog kaže:

"Ja kad popodne u Jakovicama vidim Mehmeda sa Ajišom kako obilaze zirat, oboje onako lijepi i lijepo nakićeni po gospodski, učini me se da oni nikada nisu utovarali đubre ili kupili sijeno. A znam da jesu. Viđao sam ih u tom poslu. Ali sad, otkako Mehmed ode u Zagreb – promijeni im se život." – Pričao mi je to nedavno. Malo poslije nego je penzionisan pa se i on, poslije tridesetak godina boravka na radu u Zagrebu, vratio sebi i svojim. Kao da se nismo dugo vidjeli, a vidali smo se vrlo često, zovnu me za svoj stol govoreći.

"Molim te da sjedi za moj stol da te počastim pićem." – Hoću, sjest ću Bajro, ali ja plaćam piće – rekoh mu iznenađen. A i smatrao sam da sam u boljoj poziciji s obzirom da se sve događalo u Klubu penzionera "Mirovina" s kojim sam ja gazdo-

vao. Meni je jeftinije a, znaš ti Zuleta – svaka njegova banka je ko dukat. Iskreno, osjećao sam da me počastio već i samim pozivom na takav način, ono – od srca. Sjedoh, a Bajro započe:

"Sjećaš li se ono kad sam s tobom po zimi i snijegu, s tvojim "Šavrićem" došao iz Zagreba i kad si mi dovezao onu sećiju, peć i još neke kabaste stvari što mi je ih dao gazda kod kojeg sam radio fuš." – Ma svi mi Stjepopoljci koji smo tada boravili u Zagrebu poznavali smo Bajrinog dobrog gazdu iz Kustošije, a koji se bavio uzgojem cvijeća pa su mu za taj posao trebale Zuletove tabijatlj ruke. Znali smi i za poštapalicu kada je, jednom prilikom na kraju radnog vremena, osim večere i nadnice s kojom je Bajro uvijek bio prezadovoljan, gazda Bajri tutnuo pregršt oraha govoreći da "... denes nema niš' drugega" Simpatičan nam je bio Bajrin odgovor: "Ma nema veze gazda. Daj šta daš." – Do kraja života Bajro je zadržao dobre odnose sa tim gazdom i njegovom djecom. Čak je i kao penzioner, na njihov poziv, nekoliko puta išao njima u goste, a i oni su dolazili k njemu u naše selo. Nekoliko ih je čak i na dženazu mu došlo. Ali da se vratim Bajrinom čašćenju mene. S obzirom da je Zule bio uporan da me počasti pićem, prihvatio sam uz jedan uvjet rekavši da se toga ne sjećam. Uz neke detalje s putovanja, pomogao mi je da se prisjetim i tog događaja. Ma bilo je puno sličnih "transporta" iz Zagreba i drago mi je bilo što sam u prilici da

pomognem ljudima, a znam sigurno da takvu vrstu usluge "svojim" ljudima nikada nisam naplatio. Rekoh mu: –Važi Bajro, ali da mi prvo kažeš jesam li ti to naplatio?

"Ma jok. Nisi." –Odgovori Zule k'o iz topa. – "Još sam se nekoliko puta s tobom vozio i tamo i ovamo i nikad mi nisi naplatio. Još si me i kafom častio." Bii mi drago što Bajro sad i mene hvali i htjedoh još koju, pa da ne odem u tom pravcu jer ti već pokazuješ nelagodu. Ne voliš ovako duge digresije. Naročito kad neko hvali sam sebe. Ma ne volim ni ja, ali svi mi mislimo da nismo kao ti, on, ona... O sebi svi mislimo najljepše. Neću o sebi, ali moram ti još jednu o Zuletu. Znam da voliš da ti pričam o njemu nego o sebi. Mene poznaješ u dušu, a Bajru onoliko koliko si ga mogao upoznati na, zaista čestim sijelima dok ste bili komšije u Zagrebu. Ti u Voltinu naselju, a on preko kanala u Zagrebačkoj ulici. Priča mi Ibro, njegov tečić, kako je Bajro jednog ljetnog dana, idući iz polja svratio u džamiju da klanja ikindiju. S obzirom da ih je bilo samo četiri-pet prisutnih, a nije bilo hodže, Ibro mu je, znajući da je kao mlad često znao mujeziniti u mejremićkoj džamiji, predložio da im on predvodi namaz. Bajro je to glatko odbio, a poslije, kada su izašli iz džamije rekao mu:

"Dajdžiću, nemoj se čudit što ja ono tebe ne poslušah. Znam ja to radit, ali zaš... Ja ujutro, prije nego ću poći na njivu, nadjeljam malo suhog

mesa pa uz kahvu popijem i dvije-tri "one". Zaključio sam da mi to, otkako mi je žena oboljela, najlakše spremi, a i dadne mi snagu i volju za rad i život. Dok se ne vratim kući, nikakvo mi jelo više ne treba. Eh, zato ja nisam htio da predvodim namaz. Da ga vama ne kvarim, a meni... Meni nek Bog upiše onako kako i u što on hoće." – Eto takav je, babo, bio naš Zule. Znam da nam je obojici bio drag. Mada mislim da su Bajru, onakvog kakav je bio, svi voljeli.

I tako se Bajro i ja ispričasmo. Nastranuja. Bogami, draže mi je bilo što eto i on priča tako lijepo o tebi i naglašava tvoje gospodске manire. Zna i on pa mi priča kako si ti u svom "Tempu", od strane šefova bio prepoznat kao pošten, i precizan pa su ti, iako nisi "imao škole", davali lakše i bolje plaćene poslove. Kaže bio si im kurir na gradilištima. Odnosio i donosio poštu do glavne uprave, kupovao gablece, kuhao "kave", čistio kancelarije, bio ključar za novoizgrađene, a ne useljene stanove. Kaže Bajro da je uloga tog nekakvog "ključara" bila zahvalna i profitabilna:

"Kad se nova stambena zgrada završi, a još nije sprovedena sva tehnička procedura, tada ljudi koji su dobili stanove u njoj veoma žele da vide svoj novi stan. Jedino ključar ima mogućnost da otvori svaki od njih i zato postaje "važna faca". Svi ga traže i mole da im učini tu uslugu, a nakon toga, onako veseli, malo ih je bilo koji ključara ne nagrade. A na

stotine je tu stanova bilo. Zatim, kad ode da šefovima kupi "gablec" – tu niko kusus ne traži. Jedo vrijeme je, na savskom nasipu, vodio evidenciju o "turama" privatnih kamiondžija, uh i to je pareli posao... Zavidio sam Mehi. Uglavnom bio je uz "glavonje". A kad si uz njih, moraš imati i više koristi. Pa da samo imaš po ljeti hladovinu i po zimi toplo radno mjesto, već i samo s tim si na dobitku." – Tako mi ispričao Bajro Zule.

Uh, babo! Razmišljam prije nego ću ovo sada napisati, bogme me nešto dobro uzdrma. Zabrinu me... Ispade da je sve ovdje pomrlo. Pa i ovih dvo-

jica što su mi još u glavi, a koji su mi govorili za tebe da si gospodin, i oni su umrli. Naš zet Himzo nije dočeka sedamdesetu. Umro je u šezdeset osmoj. Kao nekada davno neka kuga, tifus i druge velike zaraze, dvije hiljade i dvadesete kod nas je zavladała neka Korona. Svjetska zaraza, babo. Ne d'o bog da se ponovi, a dobro je što je nisi zapamtio. To ljudi padaju ko ljese. Umiru u bolnicama, ljekari nemaju pravog lijeka za tu bolest. A ljudi umiru li umiru. Ukopavamo ih u, hermetički zatvorenim, limenim sanducima. Bolest se pojavila,

a svjetski stručnjaci tek tada počeli izmišljati lijek protiv nje.

Ali, možda ti mene i ne slušaš. Vidim, zabo si oči u jednu tačku i razmišljaš o zetu. Eto i plačeš. Ja već manje plačem jer je to bilo prije četiri godine pa vrijeme čini svoje. A znam da si ga puno volio. Svi smo ga voljeli kao pravu svojat. I on je sve nas uvažavao i poštovao. I sada, kad se sjetim nekih detalja u vezi s njim – suza mi sama krene. Imali smo dobrog zeta. Bio je to ljudina. Tebe je i ti to znaš, veoma poštovao. Imao si kod njega visoku cijenu. Pa znaš da je o tome često pričao i pred tobom. Doduše kroz smiješak, ali meni i nama drugima je stvarno i sasvim ozbiljno pričao da te visoko cijenio. Cijenio te kao čovjeka koji govori biranim riječima, i koji se lijepo ophodi prema ljudima. Osim lične urednosti, zapažao je tvoje ponašanje u javnom prostoru, u vozu i željezničkoj stanici, u autobusu, na vašarima i narodnim veseljiima. Pričao je Himzo da:

“Punac kad nosi putnu torbu u ruci, on je nosi nekako – gospodski. Pored svega, moj punac je ispao kao razborit, kulturni i karakteran čovjek u jednoj, za mene i za njega, veoma delikatnoj situaciji. Naime, kada sam se naumio ženiti odlučio sam se da oženim ženu koja je odgajana pored takvog čovjeka. I nisam se pokajao, ali hoću da kažem nešto drugo: S obzirom da nisam bio u mogućnosti organizirati svadbu, odlučio sam i dogovorio se sa djevojkom da je ko-

bajagi “ukradem”. Ona bi mi pomogla u tom činu tako što bi, s prvom mrakom, kriomice izašla iz kuće, a ja bih po nju došao sa mojim najboljim drugom, a njezinim tečićem, da je povedem kod svojih. Tako je i bilo. Krađa je, te zimske večeri, išla po planu, ali samo do pola puta. Onako mladi, svih troje smo pretpostavljali šta bi se moglo dogoditi pa smo se uputili poprijeko, kroz bašče pune snijega. Negdje na pola puta, a mislili smo da smo dovoljno daleko odmakli, taman tamo gdje smo nas troje namjeravali da izađemo na pravu džadu on je iznenada bahnio pred nas. Moj drug se uplašio da ga dajdža ne otkrije pa je pobjegao glavom bez obzira, a ja sam, držeći curu za ruku, “hrabro” stao pred njega. Priznajem, u tom trenutku sam se osjećao puno zrelijim od moje tadašnje dvadeset i dvije. Usput da napomenem, ova što sam je čvrsto držao za ruku nije imala ni punih sedamnaest. Ali, bila je izraslija.

“Kud ste vi pošli?” – Obratio se oboma pa zatim posebno mojoj djevojci: “Jel’ se ti to udaješ kjeva?” – Govorio je punac ushićeno i ljutito, ali opet nekako kulturno. Takvo njegovo ponašanje me tada i ohrabrilo. Još je pitao da li je neko odvođa na silu ili je svjesna šta radi. Kada je od moje djevojke, hroz drhtav glas, dobio odgovor da on zna šta radi, zaplakao je i jedva izgovorio: “Sretno vam djeco.” – “Ne sjećam se da li mi je pružio ruku i je li je zagrljio kćerku. A i

kako bih se ičega sjećao kad sam bio sav izgubljen. Nije to mala stvar. Da je bio kakav zavrka, ponizio bi i mene i cijelu moju porodicu. A mogao ju je komotno oteti od mene i vratiti kući. Ja se ne bih s njim fizički natezao.”

Eto babo kako si na fin način zetu prvi put “pokazao zube”. Ovo, znaš da se šalim. Evo smješkam se. Nekako mi drago, dragi babo, kad ovako lijepo pričamo o lijepim temama. Pa jest, lijepo ti je kad pričamo kako ljudi hvale tebe. Zasad je tako mada: Nema isana da je baš svakom drag. Doduše, onaj ko se trudi da tako bude, taj neće dogurat daleko. Nije se rodio ko je svakome ugodio.–Šta je sad? Opet se joguniš. Ima još jedan koji je o tebi lijepo kazivao. Ali, prije nego ti kažem ko je: Stani! Stani da zajedno plaćemo. Moram i ja opet... Refko amidžin... I Refko je umro, babo. Doduše, on nije od Corone o kojoj sam ti pričao. On je umro – nako. Nešto ga boljelo u stomaku i s tim je umro. On je bio još mlađi. Napunio je samo šezdesetpetu. A nije prošla puna godina otkada je tamo kod vas ispratio strinu – svoju mater. Eto sada znaš da je i ona umrla. Ona je bila duže bolesna i pri kraju, nije mogla sve “sama sobom”. A znaš šta je često govorio Refko, tvoj bratić. Najprje ogrativši se da nema ni govora da on ne poštuje svoga oca ali:

“I amidži Mehmedu ima se šta za prigovoriti i nas dva ne slažemo se u nekim pogledima, ali ne može se negirati činjenica da je amidža, na-

spram mog babe – veliki gospodin. Kod njega nema ‘šuplje’ priče, a i veoma je kulturnan.” – Eto tako su preda mnom o tebi govorili Refko i ostali koje sam spominjao. Ne sjećam se da mi je još neko od nas ovako direktno govorio o tebi iako mislim da je takvih bilo dosta. Jedino, da ne zaboravim, slično mi te davno hvalila jedna gospođa iz Boškovićeve ulice broj pet u Zagrebu, ali o tome ću ti pričati kasnije.

Vidiš babo, da svi ovi koji te nahvališe govore o nekom kasnijem periodu tvog života. O toj zagrebačkoj storiji oni govore. Ali ti znaš, a i ja pamtim, kad nije bilo sve tako. Kad nisi nosio kaput s peševima na “L” s dugmadima boje zlata i ostalu lijepu gospodsku garderobu sa zagrebačkog Hrelića. Sjećam se, doduše kao kroz maglu, ili su se to materine priče tako jako usadile u moje pamćenje pa djeluju kao stvarni doživljaj, sjećam se kada je u našoj kući vladala štedljiva, prikrivena i otrcana bijeda. Doduše nije se vidjelo blato, ali su se vidjele mrlje. Nije još bilo dronjaka i rupa, ali pogledali smo da se sve ubzo pretvori u trulež. Stolarski stol, veliki i mali svrdlovi, mengele, stružnica, nestajali su jedno za drugim. Odrekao si se tocila, punog podruma raznog alata, koša za žito i svih stvari i objekata koji obilježavaju dobrostojeću porodicu. Nosio si i ljeti i zimi kaput od grubog sivog sukna, smeđe vunene pantalone i krznenu šubaru na glavi. Imaju i slike iz tog perioda. Bio si mr-

šav pa su na tvom žilavom licu i oni žuti brkovi bili nekako izraženiji na ružno. Bucmasto lice s vojničke slike, sada se prekomjerno osušilo, čelo ti naborano, a čeljusti se već počele ocrtavati. Tada si iza sebe imao trideset i tri godine, troje djece, mršavu ženu nadničarku i kuću koju je ona naslijedila i to još uvijek nezvanično. Nije imala tapiju na nju. A radio si, nije da nisi radio. Nije bilo nafake. A i zarade slabe na tim povremenim poslovima pa se uz čašu "ljute" sve to brzo i potroši. Tek tada si nekako i dobio stalni posao u Tuzli. Krenulo je nabolje. Tada ste već kupili i prvu kravu. Za početak, uselio si je u podrum kuće, ali si uskoro napravio i lijepu štalu. Podigao si i nekakav potrošački kredit. Kupio si sebi novo odijelo i isti takav kaputić za mene. Pored novog džempera, dobio sam po prvi put i sako u mom životu. Lijepo si me nakitio. Stvarno, lijepo mi je pristajalo. Tek kasnija sam razumio s koliko emocionalne strasti je sve to i tebe činilo sretnim. Ti i tvoj "hranitelj" u istim odijelima... Mogu zamisliti... Meni desest, a tebi trideset i tri. Za tebe: Oba momci. Ne znam jesi li na potrošački kredit još nekome šta kupio. Ako jesi, neka i oni pričaju svoju priču. Što se mene tiče, odmah sam u školi, na samom početku četvrtog razreda, slikao se u toj novoj odjeći. Evo upravo držim u ruci i gledam tu staru fotografiju i opet ti se zahvaljujem. Izgledao sam toliko lijepo da sebe nisam prepoznao. Naime, kada

je čika fotograf donio slike u razred, bio sam među prvima koji ih je listao i prepoznavao djecu iz razreda. Nakon što sam naišao na svoju, rekao sam; ovaj nije iz našeg razreda. Na to su mi se svi nasmijali, naravno jer su vidjeli mene. Priznajem, nisam to podnio baš ugodno. Evo i sad pamtim te podsmijeh. A da sam bio druge naravi, mogao sam situaciju okrenuti u svoju korist. Uklopilo bi se kao zgodna šala. Nisam bio tada niti sam ikada, kao ni ti, postao dio te fele ljudi. Možda i nažalost.

A vidi opet sada i ovdje, vidi mog bezobrazluka... Sada te hvalim za naša odijela, a maloprije sam govorio da mi u tom uzrastu; nekako nisi više bio onaj Herkules. To je ta nezahvalnost i česta prilika da se ispadne već spominjani "zelenko". Međutim, sva bezobrazna djeca nađu opravdanja za sebe pa ću evo i ja: –Ta tvoja tuzlanska "epopeja", taj tvoj rad u Tuzli, učinio je stanje boljim ali je sve izgledalo nekako neuvjerljivo. Ta krava i štala te naša odijela, sve je izgledalo kao kratak bljesak, a ne trajna svjetlost. Tek s tvojim odlaskom u Zagreb, počeo si da postaješ "gospodin" o kojem su mi ljudi pričali. Mislim da si to i sam uvidio. Mi smo svakako uvidjeli jer te nismo viđali često, a ono kad bi te vidjeli u mjesec ili dva ... Bože!... Kako da završim misao, a da se babo ne naljuti? Bio si brate manje pijan i manje se svađao s materom. Što jest-jest.

Babo, svoji smo. Zato hajde molim te, makar sada saslušaj me kad sam se

već raspričao. Kada sve čuješ i povežeš, vidjet ćeš da ne mislim ništa loše. Zar se nije često događalo da nas dva istu stvar, kada već dođemo do nje, vidimo potpuno isto. Ali prije toga idemo različitim putevima. Različito "kontamo" pa dođe do nepotrebnog nesporazuma. Zato, molim te – saslušaj me. Ovdje pričam o jednom vremenu koje je na kraju, ipak bilo lijepo. Sve u svemu, kunem ti se u iskrenost, obezbijedio sa nam lijepo djetinjstvo. Konačno, mati i ti ste odgojili troje dobre i zdrave djece. Odgojili ste korisne članove društva. A što se tiče tvojih "izleta"... Pa i ti si bio mlad. Što si se "provodio", provodio si se do svoje tridesetpete. Ostatak života si samo radio i donosio. Kada smo stasali, i mi smo ti "uprli u dušu" pa bi, da mati nije rano umrla, doživio još ljepšu i spokojniju starost. Do tada si stalno bio u društvu koje je, nesporo imalo velikog uticaja na tebe i tvoje postupke. Ti i ja znamo i zašto. Nosio si teško breme uljeza – prizetka. "Udo" si se. Tako su te podbadali. Da ne kažem – podjevali oni s kojima si najčešće sjedio i "provodio" se. Doduše, i kada nisu bili direktni u tome, ti si mislio da je to – to. To je to breme uljeza. Nastranu to što si živio u ženinoj kući i koliko ste imali. Najteže si podnosio ono: Ne smije on od žene. Ponekad su se možda i šalili jer, svako muškarac "ponešto ne smije od žene." Na tebe je to uvijek djelovalo uznemirujuće. Zato si im se i "dokazivao". Nažalost, sve je bilo

na štetu i tvoju i svih nas u kući. Mati je uvijek znala da nisi uljez. I to ne iz strahopoštovanja nego iskrenog poštovanja prema tebi kao čovjeku i kao suprugu. Pored sebe si imao stvarno dobru, pametnu i karakternu jaku ženu. I evo sad se sjetih – ona tada sa svojih nepunih trideset nije imala ni majku, ni oca, ni brata. Imala je samo jednu sestru koja je bila puno, puno starija i daleko od nje. Nažalost, tvoja žena, osim tebe, nije imala nikoga ko bi je zaštitio. O tome ranije stvarno nisam razmišljao. Ali nejse... Već smo pričali o tome da je ona još kao djevojka razumjela tvoj način dokazivanja muškosti samo silom. Razumno, i ona i svi koji su ti mislili dobro, znali su da ti u toj kući nisi ni sluga ni domazet. Nisi bio "crni gavran" i nikada ti kaput nije "visio na vratima". Zapravo ti u toj kući nikom i nisi bio zet. Bio si samo suprug i otac. I nisi se "udo" u tu kuću. Potičeš iz kuće uglednih domaćina i u njoj si se, kao svi ostali "normalni" mladići, oženio. Mislim nešto, možda bi ovo moje detaljisanje nekome drugom izgledalo i dosadno, ali ne mora nas taj ni slušati. Je l' tako, babo? Ti i ja pričamo o teškom periodu tvog života zbog psihološke drame koju si živio... A neopravdano. Nisi imao razloga za to. Možda nisi o tome razmišljao jer pazi: Oženio si se. Babo te oženio uz sve tadašnje ženidbene običaje. Zatim si se, nakon tri godine braka i s jednim djetetom, splotom okolnosti, iz roditeljske kuće prese-

lio u praznu kuću ženinih roditelja koji su umrli. Nikom se ti nisi svalio na teret. Preselili ste se. Učinili ste miradž. Možda bi ti, da su te umjestu uljez, zvali "miradžija" izgledalo manje podrugljivo. Šta je? Nešto se smješkaš. Nikad me nisi tako pažljivo slušao. Možda si tek sada razumio stvarno stanje u kojem si se nalazio. A ovo u vezi miradžije... Sjećaš li se da je izraz – miradžija u širokim narodnim masama, iz neznanja često korišten kao zamjena za riječ hidžra. Ti i ja znamo da je hidžra doslovno riječ koja znači – preseliti se. Dok riječ miradž takođe označava putovanje, ali je ono u konačnici posebno – božanstveno putovanje. Ali eto, očigledno da je naziv – miradžija, za zlonamjerne, bio uvredljiviji za tamo nekog uljeza. Zato su vas nazivali i tim imenom.

Kako god, lokalne narodne običaje je teško iskorijeniti. Tada, u kraju gdje smo živjeli, malo koji mladi bračni par se i inače teško odlučivao za samostalan život i odlazak izvan roditeljske kuće. Odlasci na "ženevinu" su bili još rjeđi. Većina tvojih tadašnjih jarana živjeli su u lošijim uvjetima i bili su siromašniji od tebe. Tako je. Ali oni nisu bili uljezi! Takav društveni status je na tebe djelovao poražavajuće. On, taj status je i bio glavni razlog za sve tvoje neloogične "manevre" iz perioda o kojem pričamo. Kao da si želio da nestane svega što je tvoja žena naslijedila od svojih pa da sve to ponovo nabavite.

Naravno, tada bi sve to bilo – vaše zajedničko. Tebi bi savjest bila, kao, čišća... I ne bi bio prvi jer, sjeti se, tvoj rodo Ahmet je birvaktile kad mu je žena zbog neke svađe nakratko "pobjegla" kod svojih, iznio iz sobička cijelu njezinu sejsanu. Sve je zapalio, a kad se ona ipak vratila otišli su u dućan i on je kupio sve isto, ali novo. Nastavili su zajednički život, ali je Ahmo od tada spavao "u svom-na svom"... Predrasude su, babo, nerijetko dovodile i do tragičnog završetka. Nema fajde čovjeku sa predrasudama dokazivati neopravdanost njegovih postupaka zbog predrasuda. I ti se nisi mogao osloboditi toga. Rekao sam ti već da si baš iz tog razloga "na doboš" stavio i stružnicu i stolarski hastal, i tocilo i svrdlove i koš za žito. Sve si prodao, ali napretka nisi vidio. Zatim, pravo da ti kažem babo: Bio sam dijete, ali sam jasno razabrao bol i tugu kada si poslije cjelodnevnog pijančenja došao kući sa, kao i ti poptim, Smajom. Došli ste da iz štale izvedeta našu, tada jedinu, kravu Rogu koju si mu, u pijanstvu prodao. Sjećam se borbe i dramatičnog majčinog pokušaja da vas spriječi u toj namjeri. Nije vas spriječila, ali smo imali još dramatičniju noć. Nisi dao muškog nama pa taman da kuća izgori. Smajo je predveče odveo kravu, a mati je nas, oko ponoći, odvela tvome ocu. Djedu smo se isplakali. Sreća pa ste sutradan, uz djedovu pomoć, poništili pazar. Roga je vraćena u našu štalu i u naša srca.

Kratko vrijeme iza toga, prodao si i malu junku. Možda je to bilo i u dogovoru sa majkom, ali je meni ispalo nekako iznenada pa sam se veoma rastužio. Junku sam dugo hranio i njegovao pa mi je postala ljubimica. Aljo mesar je tu "malu kravu" izveo iz štale i odmah joj na obližnjoj merajki, pred mojim očima, prerezao vrat. Ne krivim tebe, ali svejedno ja sedam godina poslije toga nisam jeo meso. Nisam mogao. Dobro sam zapamtio tu tešku traum.

Dragi babo. Trpi me još malo kad sam se ovako lijepo raspričao. Djeluješ mi sasvim smireno. Naravno da mi nije namjera, niti je moguće sjetiti se svega što je vezano za tvoj život od pelena do ćefina. Pričam ono što sam zapamtio ili čuo od matere. Žao mi je što si, a zbog nas je to bilo, radio teške poslove po Slavoniji i Vojvodini. Često za nisku nadnicu, a ponekad i za džebe jer si bivao i prevaren. Jedanput si, bez novca, pješke došao kući čak iz Podravske Slatine u Hrvatskoj. Prepješačio si pola Bačke u potrazi za kakvim-takvim poslom. Pa ipak, bez obzira na zaradu, nikada kući nisi došao praznih ruku. Evo su mi i sada pred očima oni licitarski kolači s ogledalcima i drugim ukrasima. Pa šećerna repa koju si donosio iz daleka e da bi je pekao u našoj peći praveći od nje slasne domaće bombone. Bili su to mali idilični porodični trenuci. Govorim ti: Između svega, bilo je dovoljno i sretnih perioda. Bez obzira na sve, a najprije zbog

velikog povjerenja u majku, kao najstarije djetete, uvijek sam imao i osjećao sigurnost, ljubav, prihvatanje i ohrabrivanje. I pored tvojih prijetnji razvodom, a činio si to tek u samoodbrani, bio sam uvjeren da o razvodu nikada nije bilo ni govora. Danas čestitam na plemenitosti i muškom i ženskom roditelju koji "izdrže" zadržati brak radi zajedničke djece. Dakle, nije sve bilo traumatično.

A onda si otišao na rad u Zagreb...

"Drugi dio života kod pametnog čovjeka sastoji se od oslobađanja od ludosti predrasuda i pogrešnih mišljenja koje je stekao u prvom dijelu života." Ovu dobru i mudru izreku sam od nekoga zapamtio.

Tvoj odlazak u Zagreb bio je velika prekretnica u tvom i u životima nas četvero. Sve izgleda kao da si ti baš tada ušao u fazu svog drugog dijela života kako se opisuje u spomenutoj mudroj izreci. Je li razlog tome što si napustio staro društvo pa uspostavio drugačiji životni ritam, da li veća zarada, da li... Uglavnom, sve se preokrenulo nabolje. U našu kuću se uselila ljubav, i porodični sklad. Ma daj baa... Što klimaš glavom?... Pusti to. Pa nećemo sad sitničariti. Teško je "uligurat" život pa da sve ide "k'o po loju". S obzirom kako je bilo, ovo sada je "mila majka". Čekaj ba, čuješ... Reći ću ja i to. Uvijek se nađe neko ko sprječava da se "sitno melje": Ja ti se u to doba već vrtim oko četrnaeste. U glavi mi nema ništa osim mušica. Puna je toga. Tako je izgledalo. I bilo

je. Stvarnost je tako očitovala. I ti i mati tražite od mene previše. Kao prvo, tjerate me da bolje učim u školi, a meni mrsko. Da donesem drva ili vode – meni mrsko, da čuvam kravu ili da joj donesem trave – mrsko mi. Da pripazim na brata i sestru – neću. Neću – to mi je bila prva riječ kao odgovor na svaki vaš zahtjev. I tako dalje...

Govoreći o sebi kao nevaljalom dječaku i o onome što se događalo kasnije, nešto mi naumpade: Isplati se, babo djeci pružiti ljubav, baš onda kada je ne zaslužuju. Kasnije u životu, takvi postupci visoko podignu cijenu roditelja u očima potomaka. U našem slučaju ti si možda baš zbog toga – gospodin, moj babo. Roditelj je prvi učitelj djeteta i to je ogromna odgovornost. Ali ta odgovornost može na kraju donijeti mnogostruke nagrade. Jeste li ih vi ikada dobili? Mati se jednom prilikom javno pohvalila da jeste...

Ti si u mojim "magarećim" godinama kupio mi bicikl. Za našu kuću to je bila velika investicija. Pazi! Nisi ga kupio sebi pa ono, nek se i dijete posluži s njim. Ti ga nisi koristio niti si ikada poželio da naučiš voziti bicikl. Kupio si ga baš meni i bio sam jedno od rijetke djece koje je imalo, neograničeno, vlastiti bicikl. I to znaš kada. One godine kada sam ti po drugi puta krenuo u šesti razred. Umjesto kazne – nagrada. Babo! To nije običan gest, potez, čin... To je moralni poduhvat. Etički projekt i

čin čudoređa. Za tebe je to bio "normalan" postupak, a za mene škola morala i moralna zadaća. "Ko tebe kamenom, ti njega hljebom." To mora imati cijenu. A nije bilo samo to. Istog ljeta si dodatno plaćao Zarfinom sinu da me podučava matematiku i spremi za popravni ispit. I tu si se istrošio, a na kraju ja ipak nisam prošao. Nisam položio ispit, ali evo ovo je prva prilika da ti i ja popričamo na tu temu. Tada o tome nismo ništa razgovarali. Bio si mudar jer majka te je sigurno i na vrijeme o svemu izvijestila. Ali da te podsjetim. Onog dana kada mi je saopšteno da ću ponavljati razred, sa mnom u školi je bila i mati. Ne zna se ko je od nas dvoje bio žalosniji. Pognute glave smo napustili čaršijsku školu. Kao da smo se skrivali od pogleda ljudi. Prašnjavim putem smo pješačili do sela i nismo progovorili ni jednu riječ. Hodali smo razdvojeno. Jednom stranom puta ona, a drugom ja. Ona je i plakala. Ja nisam, ali sam razmišljao i zakleo se da, bez obzira koliko dugo se budem još školovao – nikada neću ponavljati razred. I nisam. Možda ovo nisi znao: Ja zbog stida nisam mogao ni htio da nastavim školovanje u istoj školi. Zbog toga sam odmah prešao u drugu školu i u sasvim novu sredinu. Da se našalim: I ja sam, kao i ti, morao promijeniti društvo. Nego, kad već govorimo o mojim krupnim greškama i tvojim reagovanjima, imam potrebu da ti nešto čestitam: Ne znam Da li se sjećaš, ali nisi mo-

gao to ne zapamtiti jer, bilo je previše glupo.

Jednom prilikom, nakon tvog dužeg boravka kod kuće, u nedjeljnim večernjim satima si se spremao na put. Mati te je ispraćala do ispred kuće, a ja nisam htio ni izaći iz sobe. Spremao sam se da, dok ti budeš prolazio pored prozora, glasnim povicima i raznim krikovima "demonstriram" radost zbog tvog odlaska i što do tvog narednog dolaska neću imati tako "opasnog" tutora. Bit ću slobodan "kao ptica". S majkom ću lahko jer, nje se manje bijim, a nema tebe i nema me kome "kazati". Tako je bilo i evo cijeli život nosim u sebi tu ponižavajuću glupost. I o tome nikada nismo pričali, a šteta jer bih ti već tada čestitao na roditeljskoj

mudrosti. Neko drugi bi se vratio u kuću i, možda dobro izudarao takvo dijete. Ti si možda radije odbačio plakanje. Doduše, i jest bilo za plakanja. Halali ako možeš jer bilo je još mojih gluposti. Bogme, imam se čega stidjeti... Znaš kako je bilo s onom violinom što je napravio rođo Rešid? Jednom prilikom, uveo me je u njihovu kuhinju, koja je bila i neka vrsta radione, i pokazao mi. Stavio ju je pod bradu, povukao s gudačicom nekoliko poteza po "telefonskim" žicama i, pošto je u mojim očima vidio očaranost pitao:

- Ho'š kupiti? Pet banki je.

- Može li šta jeftinije? Pitao sam-i zamislio se kujući plan kako da od vas "izmudrim" pare. Da je bar uskoro slijedila neka proslava-teferić, Nova

godina, Bajram ili neki drugi praznik kada ste vanredni džeparac davali. Mislio sam da bi od dobivenih para nešto "ujmio" za te "ćemane"?... Ili, da je makar proljeće, pa da zaradim berući puževe. Ali, znao sam da ćeš ti uskoro doći iz Zagreba i, uz ostalo, donijeti i platu. Rešo, kao da je pročitao moje misli te doda još jednu rečenicu:

- Ne mere jeftinije. Treba to, bolan, napraviti. Vidi je! U tebe otac radi u Zagrebu. Nije to njemu skupo.

Obavijestio sam mater o Rešidovoj ponudi i "popravljao" se, postajao sam poslušniji. Da budem dobar. Makar dok ti ne dođeš pa da ti me mati pohvali.

Kada si došao i vidio Rešidovu skalameriju od otesane daščice nalik na gornju violinsku dasku, s "kobilicom" napravljenom od "klijepeta", četiri grube žice od telefonskog kabla i gudalo nalik na luk od strijele napregnut s nekoliko dlaka od konjskog repa, nisi odobrio kupovinu. Pobijesnio sam i postao, vidio si – nepodnošljiv, lud. Činio sam sve da pokažem kako se ne radujem što si došao kući, da vas oboje mrzim, ucjenjivao vas i činio slične postupke za koje se zaslužuju dobre batine. Ali, to već znaš.

Nekako, nakon dan-dva, kada ste već mislili da me prošlo ludilo, spremali se da, iza akšama, odete na sijelo kod tetke. Nas troje djece niste planirali povesti. Računali ste da ću ja, kao najstariji, preuzeti ulogu "dobrog

domaćina" za tih tri-četiri sata vašeg odsustvovanja iz kuće. Mislili ste da je to, kao i ranije, normalna stvar. Ali vraga... Pojavio se onaj "zelenko" iz tvog sina. Iz mene. Vidim, babo pažljivo me slušaš, ali samo slušaš... Daj ba, makar malo se osmijehni. Odobri mi priču. Nisi zar i sada ljut zbog sinovog "nastupa" od prije pedesetak ili koliko već godina. Ali da nastavim.

Taman kada ste izlazili iz kuće i davali mi posljednje upute kako da se ponašamo, ja sam, sjećaš li se Boga ti, cinički progovorio:

- Ja neću ostati kod djece. – I počeo da se koprcam i bacam po sobi.

S obzirom da sam vam i ranije znao priređivati takve scene, malo ste mi priprijetili i napustili kuću. Ali sada; ja se nisam šalio. Krenuo sam za vama. Doduše, držao sam se na odstojanju, ali pratio sam vas do kraja naše avlije. Tu sam stao i počeo da vas dozivam. Urlao sam i jako narušavao akšamski smiraj u našoj mahali. Ti si se vratio, odveo me u kuću i malo primirio. Čim si se ponovo udaljio iz avlije ja sam nastavio galamiti s kućnog praga. Kako sam zamišljao da se vi više udaljavate toliko sam i pojačavao s urlikanjem. Vikao sam koliko mi je to dječjački glas dozvoljavao. Nisam više znao ni šta sve da vičem pa sam počeo dozivati i drugove iz komšiluka.

- Fadileeeee, Muhamedeeeeee, Hasibeeee. Haj'te meni. Ne smijem biti sam sa djecom kod ku-

ćeeee. Baaaboooo. Vraaatite seeeee. Kuuupite mi violiiinu.

Bili ste, tako mi je mati pričala, stigli do na kraj naše mahale, a čuli ste moj glas. Ko zna šta vam je ova ondašnja budala mogla još prirediti. Naravno, bilo vas je stid i što uznemiravam komšiluk. Dalje niste smjeli. Vratili ste se oboje i... Ne nisi me tukao. To je taj – gospodin, moj babo... Samo si gledao u mene i, vjerovatno, pitao se: Je li to što vam činim – marifetluk ili imate budalasto dijete. Dali ste mi pet banki i sve je bilo riješeno. Mir je zavladao u kući, s malim kašnjenjem otišli ste kod tetke, moj brat i sestra su ubrzo zaspali, a ja sam dugo razmišljao o svojoj prvoj violini i jedva čekao da prođe noć. Eto.

Pa ovo je veoma ružna priča. Ne mogu vjerovati da sam bio takav. Sad vidim babo; bio sam gori od svojih dječaka. Hvala ti što si me trpio na takav – očinski način.

Narednog jutra sam rano, tiho se izvukao iz kuće i, trčeći otišao na vrata kod Rešidovih roditelja. Vratio sam se s "violinom" na kojoj nisam "gudio" ni cijela tri dana. Žice su popucale, na gudalu su se pokidale strune, drveni šarafi poispadali, a i za tih dva-tri dana "sviranja", nikada nisam "zagudio" onako lijepo kako mi se činilo kada je to radio Rešid.

Nepovratno je otišlo pet "velikih" banki za koje si mogao kupit nešto mnogo korisnije. Doduše, odmah si rekao da violina ne vrijedi ništa no: Dječija pamet je ograničena, ali

glupost nije. Jesi li ikada primijetio da se pokušavam iskupiti, da žalim što sam vam priredio "cirkus" i, na kraju, uzalud bacio novac. Ha? Znači, nisam se kajao... Nije se vidjelo... E 'ebi ga. Po Božijim propisima veliki grijesi se okajavaju tamo kod vas na tom drugom svijetu. Za gluposti nije ništa rečeno, ali bi ih trebalo kažnjavati odmah i svakako, prije smrti.

Zaista, koliko god da ti je bilo teško, činio si sve da me uvedeš u "suru". Čekao si da porastem i "ovako" i "onako". Kada sam završio osmi razred, imao sam šesnaest godina. Po mom tadašnjem rezonu, naravno – "nisi znao sve" i "nisi bio najjači i najhrabriji". Ja sam ponešto kao "znao" bolje i više od tebe. Još uvijek je iz mene govorio onaj "zelenko". Našao si za mene nekog jednostavnijeg "dječjeg" posla za koji mi je plaćeno. Znaš ono kod tvog šefa Šimata ili kako se već zvao. Dobar je bio i poštovao te je. Kako sam radio dobro sam i prošao. Zaradio sam lijepih para. Kada su one "legle", provodao si me kroz velegradske ulice, robne kuće i manje, a naspram naših, opet velike prodavnice. Trgovao sam i kupio novu odjeću, a opet je nešto novca ostalo za knjige. Osim toga, a i o tome nikada nismo pričali, s tim boravkom kod tebe doživio sam još poneko iskustvo. Kao prvo i manje važno, zapamtio sam da sam samostalno i hrabro po prvi put koristio gradski prevoz i, raspitujući se, došao pravo u tvoju sobu. Inače, dogovor je bio da te

čekam na kolodvoru. Opet sam prekršio sporazum jer si me tamo tražio, nasikirao se, pa nisi imao potrebu ni želju da mi čestitaš na “podvigu”. A ja sam namjerno izbjegao to sačekivanje i krenuo u “avanturističko” putovanje “trajvanima” i autobusima. (Autobuse sam već viđao i znao im pravi naziv.) Htio sam da ti se dokažem. Da te impresioniram. Da vidiš da i ja “nešto znam”. Drčio sam se.

Kao drugo, treći dan boravka u vašim nastambama primijetio sam da tri tvoja sobna druga, poslije redovnog posla, idu u neku večernju školu. Kada sm se raspitao o čemu se radi, pitao sam te onako malo bezobraznim i savjetodavnim tonom: Zašto babo i ti nisi upisao se sa njima? Tvoj odgovor je bio sljedeći: “Ma nije to neka škola. Ako završe, bit će rukovaoci malih građevinskih mašina. To su ti one “žabe”, kompresori, agregati, pumpe za vodu i slično. Nisu to neki mašinisti. Tada sam ušao u raspravu s tobom, a bolje da nisam. (Ko god želi da nešto nauči taj nađe način za to, a ko ne želi on nađe opravdanje). Doduše nekima je formalno obrazovanje pružilo samo dobar život, dok je samostalno obrazovanje mnogima donijelo bogatstvo. Ironično sam se složio s tvojim mišljenjem i rekao ti da i ako se ne ide u školu, može se dobit neko zvanje. Eto ti imaš zvanje “betonirac”. I to je neko zvanje, ali si za njega umjesto diplome dobio čizme. I stalno radiš u čizmama. Zato kažem: Bolje da nisam

ušao u raspravu. Ipak, shvatio sam da stvarno nikada nisi volio školu ni školovanje. Naročito nakon što si mi pričao kad su vas ono poslije “onog” rata, tjerali na školovanje. Tebe su odveli u Hrasnicu kod Sarajeva da učiš zanat pa ti i takvi pobjegli kući. Kasnije, niko vas nije ni tražio. Ko je ostao tamo, nije više radio teške i jednostavne poslove. Ali, nikada čovjek nije sam... Ne postoji insan od kojega se ne može ništa naučiti. Dakle babo, ovaj “zelenko” ti je i tada malo “mudrovao”. Hvala što si me trpio.

A onda sam te doživio na jedan sasvim drugačiji, uzvišeniji način. Nemoj se ljutiti ja sam tada vidio, a naročito vjerovao da je mati bila ljepša od tebe. Izvini. Ako sam te s ovim šta povrijedio, da više ne pričam. Sačekaj da završim misao. Šta god ja mislio o tvom izgledu – sav sam na tebe. A ima li neko da o sebi ne misli najbolje i najljepše. Prema tome nećemo sada o muškoj ljepoti. Naročito kad se radi o svidanju. Naime oduvijek je bilo da su čestite žene muškarca gledale ušima, a ne očima. One bolje kontrolišu svoje strasti. Druga priča je vrijeme kada si došao u veliki grad. Ali ima ono vrijeme do tvoje tridesetpete. Brate, nisi držao do sebe. Ali već smo pričali o tome pa da ne ponavljam. Nekako, kao da ti nije bilo važno da se “dotjeruješ”. Ili si smatrao da nemaš kome... Druge žene te nisu zanimale, a smatrao si da te tvoja voljela te bi ti zbog toga oprostila čak i poniže-

nje. Ili je pak muška strast utihnula brže od ženske ljepote. Ali daj da nastavim priču... Dakle, mislio sam da ti je žena bila ljepša od tebe. Koliko si je volio, znam da si i ti mislio isto. Ali ja sam išao i dalje. Ponekada sam razmišljao da ti je dobro došlo što si nju izabrao za ženu, ali da je i ne zaslužuješ. Uh! Opet krupne riječi... Ali oba smo u zrelim godinama, sačekaj, ne uzimaj ovo zdravo za gotovo. Valjda smo se naučili razgovarati bez neugodnih rasprava. Bio si pun hirova, a ona ih je trpila. Na kraju, ispade da te trpila isto kao i ti mene. Morali ste. I to, svako na svoj način. Ona radi djece, a ti radi djeteta. Nisi me se mogao osloboditi pa si čekao "bolje dane". Što se tiče vas, bilo je dana kada sam pomišljao da će mati napustiti i tebe i nas. Zanimljivo, nisam mislio da će nekuda pobjeći, skloniti se. Kako? Kome? Kuda bi pobjegla od svoje kuće. Mislio sam samo da bi sebi mogla učiniti nešto po zlu. Ali nije. Vjerovatno je uvijek mislila da je tada, taj dan najgore pa se nadala boljem jer goreg od najgoreg nema, ne može biti. Za tebe sam mislio da si grub i da ništa ne znaš ono; "oko žena". Da nisi neki šarmer. Ali tada si me oduševio. Usebi sam ti se začudio. Nisam te takvoga poznavao. Evo i kako: Svakog dana si, onim mladim ženama što su čistile prostor, dobacivao neke, kako da kažem – "muško-ženske" riječi koje su im, barem po reakciji, bile ugodne. Bila su to nekako kulturna, gradska,

gospodska dobacivanja. Činila su mi se previše "sofiscitirana" za glavu tadašnjeg mog babe... Opet si mi postao "Herkules". Nije Bogami da sad nešto laskam, ali si stvarno bio "na nivou". Čuo sam tada i neke druge muškarce kako im se "nabacuju", ali je to bilo ružnije, "seljačkije". Takva udvaranja sam čuo i kod kuće, na selu. Tvoje asocijacije su bile baš "osvajačke". Znaš babo, ne znam da li je i u tvom djetinjstvu bilo isto, ali mi djeca smo tada svašta, čak i "što nije za djecu" čuli i vidjeli. Čuli smo u mahali, a ponešto i u kući. No to su bile teme za priču samo između nas-drugara. Ovo tvoje oko tih žena, stvarno me je zanimalo. Nek mi mati halali, ali navijao sam za tebe kao muškarca. Do nje ova priča nikada ne bi i nije došla.

Naravno da su prethodna saznanja veoma utjecala na moj opšti stav prema tebi. Kad smo već kod toga, evo sjetih se još jednog slučaja u kojem si bio moj "veliki" babo. Mislim da smo prije pedeset godina razgovarali o tome, ali evo da "utvrdimo gradivo". Neće ti bit mrsko da se podsjetiš na lijepu priču o tebi. Kada sam došao iz vojske, bezbeli da nisam više bio za "lindohanjenje". Trebalo je da radim. Da neđem stalno zaposlenje. Moji iz kluba gdje sam trenirao obećavali su neko zaposlenje u "domovini", ali je to išlo nekako sporo. Naročito je to sporo bilo za tebe, jer sam ti bio na trošku. I to kakvom trošku... Povećanom. Manja glava-manja glavobolja – veća

glava-veća glavobolja. Imao si i vanredni trošak. Plaćao si mi prevoz na svakodnevne treninge, a i hrana za sportiste je skuplja. Ušuškao sam se bio u svemu tome jer, bilo mi je fino. Nije mi puno falilo. Ali jeste tebi. I šutio si do proljeća. Do onog dana kada smo obojica čuli na radiju kako neko nekome čestita zaposlenje. Podrugljivo si opsovao zaposlenje i s puno ironije kritikovao čestitara. Nisi mu opravdavao čestitku:

“Šteta je da mladi ljudi rade. Mladići treba da spavaju do podne, popodne da se dotjeruju za večernje izlaske, a navečer da “ganjaju” cure. I tako u krug. Oni nemaju vremena za koristan rad.” – Tako i na takav način si to rekao, a meni je sve postalo jasno pa rekoh: Traži sebi posao čovječe. I kao da naredih: Za poslom! Nema više čekanja!–Sljedeći mjesec, zamolio sam te da se raspitaš kod “svojih” u preduzeću, ima li posla za mene i moju struku. Odmah si javio da ima i neka dođem. Mati mi je dala novac za “podvoz” i još malo onako, “za puta”. Krenuo sam, kupio voznu kartu i brzo potrošio one pare “za puta”. Stigao sam na dogovorenu adresu (ti si tad bio na terenu) i odmah počeo s formalnostima oko zasnivanja radnog odnosa. Neočekivano, trebalo je da platim neke troškove, a ja “go k’o lipić”. Nemam ni “žutu banku”... Kud ću, šta ću?... Opet preko babinih leđa. Rekoh; da probam. Čuj ovo. Pazi, sada ti dolaziš na “scenu”. Ti i ja znamo, ali možda nas neko prisluškuje pa da po-

jasnimo: Boškovićeve ulica na broju pet, u Zagrebu, nalazi se na uglu s ulicom Petrinjska. Odatle, Petrinjskom na dvjestotinjak metara izlazi se na Jukićevu koja baš tu počinje ili završava, a otvara se široki prostor tadašnjeg Trga republike. Mjesto stoljetnog centra- velikog Zagreba. U spomenutoj Boškovićevoj ulici na broju pet je velika zgrada u kojoj je smještena uprava tvog preduzeća. Uđem u zgradu i pitam; poznaje li neko mog babu. Vrludajući od vrata do vrata, naidoh na divnu gospođu koja te poznaje jer si navodno, godinama donosio poštu sa raznih gradilišta. Kažem gospođi da sam tvoj i odmah joj saopštim zbog čega sam u Zagrebu te u kakvom sam problemu.–Nemam dovoljno novca–rekao sam joj stidljivo. Nakon što me pažljivo saslušala, evo šta je kazala: “Po izgledu, vidi se da si njegov, a on je dobar i pošten čovjek. Ako je istinita ona narodna da – iver ne pada daleko od klade – ja ću ti povjerovati.” Dala mi je svoj lični novac, a ja sam ga odmah uplatio za ljekarsko uvjerenje.

Znaš šta babo... Poslije ove i ovakve priče, trebao bih svaki put ustati iz poštovanja prema tebi. Pričam kako si mi i koliko bio važan. Za mene, bio si poznatiji u velikom gradu nego u našem selu. Kakvi li su čisti tragovi ostajali iza prljave čizme betonirca... Uh, da je ovo mati doživjela. Radi tebe. Ah, pa da: Vidjela je i ona dosta toga. Odvodio si i nju u Zagreb. Onako, turistički. Znaš po čemu se

sjećam toga. Po tome što je za taj put pozajmila haljinu od strine Hane. Ponijela ju je u torbi pa obukla tek tamo negdje u vagonском toaletu. Sramota bilo da je obuče kod kuće, a sramota bilo i da se tebi u Zagrebu pojavi u dimijama. Tako je bilo. Ali da ne zaboravim da ti kažem još i ovo: Kada sam otišao od te gospođe i završio procedure, počeo sam da radim, ali daleko od tebe jer je, sada već naša zajednička, firma bila mnogoljudna. Ne znajući ništa, i tamo me prepoznao jedan "tvoj" čovjek. Nekakav Troha, stariji službenik. Bio je sekretar. Uticajna osoba. Tebe je dobro poznao, a mene je za četiri godine zajedničkog "službovanja", stalno podržavao i "gurao" kroz profesionalnu i političku karijeru. Znači, opet ti. Gospodin – moj babo. Tvojom zaslugom sam bio privilegovan. Ponosio sam se sjajnim tragovima "čojstva" koje si ostavljao za sobom...

Nego, vidim da kroz ovaj naš razgovor rastem, nižu mi se godine. Stigao sam do dvadesetdruge i trebalo bi da prestanem sa glupostima. Vrijeme je bilo da konačno "sazrijem". Ne mogu nikako da ti ovo ne kažem jer mi je, kasnije istinski bilo žao. Žalio sam i tebe i sebe. Tebe zbog odricanja radi mene, a sebe zbog ondašnje onakve pameti. Još mi je više žao sada kad znam i kunem ti se: Babo! Ništa nisam radio iz pohlepe. Boga mi. Jednostavno, mislio sam da – babo uvijek može sve. Nisam razmišljao ni znao da ti je teško. Kako

hoćeš, a molim te vjeruj mi: I sada, dok ovo pričam, meni je teško. I da je naš život ovdje stao – sebe bih smatrao bezvrijednom nulom od čovjeka. Ovako, bilo je zajedničkog života i nakon tih godina pa sam se trudio da uzvratim. Jesam li i koliko uzvratio – ti znaeš. Svakako ne mogu zaboraviti tvoj trud, pažnju i ljubav koju si mi pružao za vrijeme mog boravka u vojsci. Svaki mjesec, baš svaki mjesec kad bi kod tebe bila plata, dolazio si prvo kod mene pa onda kući. Evo sad ćeš se nasmijati...– Kakav sam bio, čudi me da ti nekada nisam rekao da ne moraš ni dolaziti. Moga bi novac poslati i poštom. Sada, dok ovo pričam, vidim da – "nije sve u parama". Dakle, od tvoje, odvajao si za moju "platu" i lično si je donosio kao solidan mjesečni džeparac svom vojniku. Nije to mala stvar. Ako je lahko, e pa hajde da nađemo još nekog oca koji je kod svoga vojnika odlazio svakog mjeseca. Teško brate. A kao zahvalnost, ovaj sin ti je za kraj svoga vojskovanja priredio financijski bankrot. "Izmuzao" sam te do kraja. – Bilo zimsko doba pa je trebalo kupiti puno civilne odjeće. Od kape do dugih gaća, čizama i dugog kaputa. I još sve to da se kroji i šije – po mjeri. Skuplje. Ti pošalješ, a ja: Fali, pošalji još. I tako, dva-tri puta. Cijela jedna tvoja mjesečna zarada nije bila dostatna za moje luksuziranje. Kao da ćete dočekati generala. Tek kasnijim boravkom kod kuće saznao sam s koliko muke i poniženja si našao ne-

koga da ti pozajmi taj novac. Da sam imao pameti, moglo je biti i drugačije. Srećom babo, sve se ipak događalo navrijeme. Do dvadeset i neke. Ostavljeno mi je dovoljno vremena za kajanje. A iskreno pokajanje je najčešće prethodnica čestitosti. Ono donosi promjene u načinu razmišljanja. Čovjek počinje da uviđa nove, drugačije slike o sebi i svijetu u kojem živi. Greške iz prošlosti često mu postaju putokaz u budućnosti. Nakon svega mislim: Kuća u kojoj smo živjeli bila je mala, ali su njeni prozori gledali na veliki svijet. Slažeš li se?

Što se tiče mog kajanja – nisam baš "lio krokodilske suze". Ne smatram ni da se pokajanje mjeri količinom suza. A da sam promijenio način razmišljanja – to jesam. Nekako, pri samom podsjećanju na neke ranije nedolične postupke, bude me stid. Ali stid sam po sebi, smatram, nije dovoljno motivirajući. Žaljenje kao način izražavanja emocija, ima jaču moć. Evo kako i zašto to znam; ali pritom ću se malo i našaliti. Ti si u Zagreb otišao ono – trbuhom za kruhom. Ja, tvoj sin sam nakon dvadeset godina, otišao u Zagreb – trbuhom za babom. Tako je ispalo i to je ta mala šala. Mada, kada sad promatram značenje i poruku te rečenice – to je sasvim ozbiljna priča s porukama i posljedicama. Ali pustimo sada to. Dakle, i ja sam zbog posla pošao u veliki grad. Radili smo sasvim razdvojeno i s različitim obavezama pa nam se i termini putovanja kao i do-

lasci našoj kući, nisu poklapali. Ipak, dogodilo nam se jedno zajedničko noćno putovanje koje nikada nisam zaboravio. Bilo je vruće, sparno, neudobno, zamorno i–ponižavajuće za sve putnike u prenatrpanom vagonu u kojem se jedva moglo pomicati. Oba smo stajali. Ja na jednom, a ti na drugom kraju krcatog hodnika. Kao da smo obojica željeli da tu bespomoćnost nekako razudimo i umanjimo. Da ne bude sva na jednoj "kamari". (Kasnije sam čuo da su tako transportirali logoraše.) Nije me zanimalo ni ko su ni odakle su ni kako se osjećaju ostali putnici. Njih kao da nisam ni vidio. Razmišljao sam samo o nama dvojici. Doduše babo, više sam razmišljao o tebi. Kao da me je bilo stid što smo se zajedno "dobrovoljno" našli na tom ponižavajućem mjestu. Meni je bilo prvi put, a tebi... Ti si sve prethodne godine putovao s vozom. Je li uvijek bilo ovako?... Ooo kako je bila teška kora hljeba koju si nam donosio... Nikada se u moju dušu nije slilo toliko sjete. Prvo pokajanje sam izrazio za onu noć kada te mati ispraćala iz kuće, a ja nisam htio izaći ni iz sobe. Spremao sam se da, dok budeš prolazio pored prozora, glasnim povicima, cikom, vriskom i raznim krikovima "demonstriram" radost zbog tvog odlaska i što do tvog narednog dolaska neću imati tako "opasnog" tutora. Bit ću slobodan "kao ptica". S materom ću lahko jer, nje se manje bijim, a nema tebe i nema me kome "kazati". A te večeri tebe je

očekivala besana paklena noć makar slična ovoj našoj. Čekalo te je najprije dva sata pješačenja do prve stanice. Zatim kratko putovanje vozom pa presijedanje u drugi i nastavak ovako ponižavajućeg putovanja do samog jutra. Iz voza si praktično "uskakao" u radno odijelo... A ja tada tako... Zatim mi je naumpao naš davni jutarnji susret na Lugovima. Bilo je stvarno rano jutro. Mati i ja smo sa grupom nadničara krenuli u selo preko rijeke. Trebalo je da ženjemo pšenicu. Znači, bio je mjesec juli. Tada su noći vruće i sparne, a ti si opet putovao cijelu "onakvu" noć. Niko prije toga nije znao ko će kuda ići, a dogodio se naš susret. Došao si nam iz Zagreba. Na njivskoj stazi smo se kratko pitali za zdravlje i svako je nastavio tamo gdje je pošao. Hej tugo moja... Da je sad!? Stotinu nadnica bi ti žena otkazala i s tobom upravlila putem kući. A tada... Evo stvarno ću opet zaplakati. Tako mladi, željni jedno drugoga... Hiljade priča je vrvalo iz oboje. Stotine tema za razgovor. K tome još, došao si samo na tri dana, a jedan zajednički je tako izvršio. Tužno, tužno, tužno. U onom "našem" krcatom vagonu sjetio sam se i tvojih dolazaka s posla još ono iz Tuzle. Sjetio sam se mizernih šufetica i natron papira od ostataka vreće za cement. S njim si prekrivao tu, namjesto čarapa, krpu na nogama prije nego ih ranim jutrom uguraš u gumenu rudarsku čizmu. Kada tek predmrak dođeš kući i mati ti po-

maže da s umornih nogu svučesh te čizme, onaj papir od vlage pokidan i pretvoren u sitne komadiće pa se, kao slavljeničke konfete, raspe svud okolo tebe. Tada mi je to izgledalo možda i zabavno, a kasnije – poslije onog putovanja – sve sam drugačije gledao i vidio. Naumpalo mi je i ono kad si kod Bege jedanput, a kod Ibri Uje dvaput u sezoni, po cijele dane za džaba "gazio lijepanj" te ih s tim "podmitio" da te uvrste u grupu i povedu na rad po vojvođanskim poljima. Zar nije bilo ponižavajuće. Ali svi su, ili makar velika većina njih imali takav tretman kod tih poduzetnika. Prije toga, tuma-rao si, s nekoliko svojih komšija, po slavonskim i vojvođanskim selima i gradovima. Uglavnom ste tražili posao u Poljoprivrednim zadrugama i šumskim gazdinstvima. Niste bili pismeni niti kakvi zanatlije pa ste i mogli i znali raditi samo jednostavne i teške fizičke poslove. Žalosni su bili svi ti tvoji pohodi u potrazi za poslom. Slabo odjeven, ljeti i zimi radio si kod raznih domaćina i u zadrugama. Uglavnom, sezonske radove i brinući o stoci, čisteći štale, kopajući, sijajući drva, berući i uskladištavajući poljoprivredne proizvode te radeći druge fizičke poslove. Spavali ste u sijenu na tavanima štala ili bukvalno u štalama, pored stoke. Zimi, na radu u šumi, spavali ste u privremenim barakama "sklepanim" od daske. Zapamtio sam sva ta tvoja

iskustva. Eto s tako zarađenim novcem si hranio sve nas.

Čini mi se babo, da sam u noći tog našeg putovanja, "porastao" više nego za prethodnih dvadeset i koju godinu. Kao da sam tek tada ostavio djetinjstvo iza sebe. Čitav naš dotadašnji zajednički život protutnjao je kroz moju glavu za nekoliko sati putovanja u prenatrpanom vagonu. Je li se to primijetilo na meni? Osjećam da jeste pa makar kao opomena. Kad već spomenuh riječ opomena, ima još jedna pa da te podsjetim: Sjećaš li se našeg susreta u onoj vojnoj bazi između Zagreba i Siska? Bila je to prva moja jesen u zajedničkoj firmi. Tek što sam savladao obuku i osamostalio se za rad na stroju, rekoše mi: Teren!. Trebalo je nešto hitno na jedan dan u toj bazi. Ranom zorom utovariše mašinu na kamion, a mene u kamion i pravac – Bušovec. Istovarili me na komadić blatnjave krčevine u sred šume. Pokazali šta treba da radim i odoše. Bilo je baš jesenje "mokro" jutro. Prije nego sam zavirio u onu vašu malu drvenu baraku koja vam je služila za presvlačenje i zaklon od kiše, vjeruj mi, nisam nikako očekivao da ću sresti tebe. Obojica smo se baš iznenadili tom susretu. Naravno, nikada ti nisam to rekao, ali sam se i tada nečemu već oima iznenadio. Opet sam se jako rastužio. Navrla su mi u glavu sva ona burna podsjećanja s našeg putovanja u natrpanom vagonu. Iako je već bilo sve drugačije i prilično daleko od

onog "teškog perioda", to jutro i taj susret su me neodoljivo podsjetili na to. Imali ste neku građevinsku intervenciju u bazi i bilo je baš – vanredno stanje. Babo! Ponovo sam vidio šuferrice u tvojim čizmama. Vidio sam kako s eksera na zidu skidaš mokru radnu odjeću i navlačiš je na sebe. U njoj, tako mokroj, odradio si još jedan radni dan. Tada sam se sjetio i one večernje škole koju su birvaktile pohađala tvoja tri sobna druga. Tu sam zastao, malo se ljutnuo pa brzo ponovo kročio u stvarnost trenutka. Svaki komentar bi pokvario naš razgovor. Na umu mi je samo jedna misao: Koliko li sam tvojih tako zarađenih, "blatnjavih" para, potrošio neopravdano... Da li sam dovoljno uzvratio?... Ali o tome smo već pričali.

Babo, ja računam da sam tada, s ovim iskrenim pokajanjima "prešaltao" u svoje zrelije doba. Možda nesporazumi i nisu isključivo negativni, ako se iz njih izvuče dobra pouka i iznađe mirno rješenje. Mislim da sam u to doba počeo da razmišljam o budućnosti. Postao sam bolji sin. Ali ne i puno pametniji. Poslije svega ovoga, još jedanput sam "došao tobe". Znaš šta babo... Vidim i osjećam da me nikad do sada nisi slušao s više strpljenja. Eto i smjehuljiš se. Šta? Nisam dobro čuo. Šta reče?... Ahaaa. Zato se ti i smješkaš. Veliš – pretjerujem. Previše za nečim žalim – je li? Ostario pa opametnio. Shvatio da, izgleda, mladost i postoji da bi smo činili glupost, a starost da žalimo

zbog njih. Pa dobro... Uhhh... I jesam se raspričao. Kao "navijen" sam. Potpuno si upravu, babo. Ali molim te de čuj još samo ovo. Nekako, kao da razgovaramo poslednji put pa ne želim ostati nedorečen. Znaš li kada sam zadnji puta shvatio da, konačno, moram "odraštati"? I da tada nisi postupio onako kako si postupio, nikada me ne bi mogao uvjeriti da se nismo potpuno i u svemu jednako angažirali i sikirali prilikom izgradnje naše nove kuće. Bio sam u to ubijeđen pa smo se oko toga znali čak i sporječkati. Halali babo. Ma, ned'o Bog da sam umro mlad. Nikada ne bih saznao zašto su mala djeca-glavobolja, a velika djeca-srcobolja... Prerastao, pa nisam bio za "prutića", a ukor nisam razumio. Čudim se sebi. Međutim, nikad nije kasno. Shvatio sam da je konačno formiranje karaktera, ipak samo u našim rukama. Evo zašto: Kada smo, poslije naše, počeli da gradimo drugu, moju kuću, nisam te puno konsultirao. A i što bih kad sam kobajagi "sve znao". Nismo se zbog toga ni udaljili pa si pomagao kako i koliko god si mogao. Ja sam više odsustvovao, ali si ti stalno bio na gradilištu i, kao domaćin, bio na usluzi majstorima. Međutim, kako je gradnja odmicala gradilište je postajalo sve neurednije i zapuštenije, materijal nije stizao na vrijeme itd. Počeo sam da ti se čudim... Znam da je kod tebe, gdje god da si radio, uvijek bilo sve cakum-pakum. Kao kod svakog gospodina. Gledao sam taj haos,

a ti ništa... Haos nikada nisi podnosio, a sad-ni be... Znači, trpio si "školujući" ono dijete u meni. Jer, kada sam se "uključio" i pitao te u vezi s neredom, odgovorio si k'o iz topa, a ipak sasvim smireno: "Nisi mi rekao šta gdje da ostavljam. Nisi mi ništa zapovijedio. Ovo sad je samo tvoje." – Opet si trijumfirao. Nadmudrio si me i još nečemu naučio.

- U se i u svoje kljuse, čovječe!.. Trideset ti je. Preuzmi odgovornost. Vrijeme ti je jer si i sam postao nečiji supermen i Herkules. Ima neko ko misli da si, sada ti, najjači, najveći, najhrabriji... Tako sam izgovorio sebi u njedra. A kasnije, vidio si babo da je djelovalo. Poentirao si za desetku. Svaka ti čast. Izveo si to veoma mudro. Preuzeo sam odgovornost i, na zajedničku radost, krupnim koracima krenuo naprijed. Vidim, opet se nešto smješkaš. Zezaš me. Nemoj tako. Pa hvalio sam i tebe... Zar nismo bili uspješni... Nego, znaš li šta još razmišljam? Mislim da sam ti baš tada, konačno sišao s grbače. Prestao sam da ti budem takmac u znanju. Nestalo je rivalstva i konfrontacije između nas. Konačno – upoznali smo se. S druge strane, i ja sam počeo da živim za druge. Kažu da baš tada i počinje ljudska zrelost. Kod mene je to bilo očigledno.

I tako... Tebe su stizale godine, a mene zrelost. Najstarija djeca u porodici imaju i privilegije i odgovornost. Najviše dobijaju, ali se od njih više i traži. U emotivnom smislu, ta djeca

rastu pored mladih i neiskusnih roditelja pa neke nelagodne porodične situacije dijele na troje, umjesto na dvoje. Možda o ovome nisi razmišljao. Zbog mladosti, neiskusni roditelji ponekad slabo procijene težinu bremena odgovornosti kod djeteta. Kako god, starino moja, ako ti ova uzreka nije ružna – više je bilo sretnih godina. Čuo sam da starost i nije tako loša stvar. Jest doduše da: I rođena djeca gledaju kako da te skinu s pozornice, ali se potrude da ti nađu lijepo mjesto u gledalištu. Po meni, kada si se našao na tom njestu – postao si mjera za dobrotu. I opet kao najbolji i nezaobilazni učitelj. Moram da ti ispričam i ovo. Brzo ću ja. Priča je u tvoju korist. Čut ćeš o čemu se radi. Čuj šta će bit' od onog tvoga sina "pametnjakovića". Dobar čovo se izvuče od njega. – Eto te gledaš me i samo što nisi "prokin'o". Misliš da šepRTLjam... Ne šepRTLjam, Boga mi. Ovo što ću reći, sasvim ozbiljno mislim: Pronašao sam sebe u grijehu, ali sam doživio emotivni zaokret prema babi.

Ti si durao svoje zadnje zagrebačke godine. Bio si pred zasluženom mirovinom. Kući si odlazio tek mjesečno na nekoliko dana. Ja sam bio u prilici da svaki dan budem i u Zagrebu i u našem selu. Nakratko, ali bio sam. S tobom sam se viđao, a kući sam "jurio". Ti znaš o čemu govorim. U našu kuću sam ulazio nekome kao herkules i supermen. Moj bivši supermen je ostajao na

periferiji mog horizonta. Dođem u našu kuću kod "svojih", a "tvoji" me pitaju za te... Vidi moja draga mati da ja "jurim" ka svojoj ženi i djetetu. Pita me: Jesam li bio kod tebe, jesam li te vidio... Vidi mati da "svaka ptica svome jatu leti". Teže – priteže. Čini joj se kao da napuštam njezino okrilje. Kao da postajemo manje "svoji". Priznajem, trebalo mi je vremena da ugledam ono što je mati već vidjela. Hvala Bogu – ugledao sam. Stvarno; čovjek se uči dok je živ. Opet sam se sjetio onog našeg noćnog putovanja vozom i svega što mi je te večeri protutnjalo kroz glavu. Razmišljao sam o tebi. Pitao sam se da šta bi ti uradio da si na mom mjestu... Po svim prethodnim poznatim postupcima – bio bi na mojoj strani. – Imaš li komentar na ovu priču, babo? Jesam li te raznježio? Eto zašto i od kada smo nas dvojica "učvrstili" porodični odnos. Znaš, brate, da je od onda uvijek bilo sve "potaman". Postali smo prisniji. Teške teme i nepotrebne diskusije su ostale iza nas. Našli smo načina da uplovimo u potpuno mirnu porodičnu luku. Pritom, sad znam: Ti se ništa nisi mijenjao jer je roditeljstvo trajna briga i ono ne prestaje s odrastanjem djece. Bez obzira na neke teške godine i siromaštvo, sad vidiš da si nam ostavio veliko bogatstvo. Naslijedili smo ogromna prostranstva – čojstva. Nadam se da ćemo ga i proslijediti.

Dakle, što se tiče nas dvojice: Sve je bilo do mene. Urazumio sam se tek

kada sam i sam postao otac. Baš kao u izreci iz prve rečenice u ovom mom kazivanju. A ne bih znao ni vjerovao da sve ovo nisam, praveći sliku, "porredao" na papir. I u ovom slučaju; slika govori više od riječi.

Ne sjećam se da sam, ovo što pričam o ranom djetinjstvu zapamtio onako, sve u detalje. Pričam kako sam zapamtio. Moja mlađa sestra i još mlađi brat ne znaju o tome ništa. Meni je mati, kad sam još malo porastao, pričala svašta jer sam je zapitkivao. Ne vjerujem da je i njima jer o ružnim stvarima ne treba ponavljati priču. Bilo mi je onda osam-devet godina. Tebe o tome, znaš i sam, nikada nisam pitao. A i što bih te pitao. Kako god je bilo, toga se dobro sjećam, nama ništa nije falilo. Volio si nas djecu i to se podrazumijeva, ali ja sam pored tebe naučio kako se vole muž i žena. Naučio sam jer moju mater niko nije volio kao ti. Ti si joj sve više, kako i treba da bude, postajao zaštitnik i snaga žene koja te je čuvala, pazila, poštovala i voljela. Mada, nikada nije sve savršeno jer ljudi smo. Ponekad se ljutimo i galamimo, ali i saburimo. Ja sam joj čitao tvoja pisma koja si slao iz dalekog svijeta, a njezine odgovore na njih ja sam ti pisao. Svako, ama baš svako tvoje pismo započinjao si sa:—"Evo sada moja draga Ajiša, prvo da te pitam kako si ti i kako su nam djeca...". I ti si u njezinim pismima prvo morao pročitati, jer je tako pisalo, ono:—"Evo sada moj dragi Mehmede...?—Mati je tako

diktirala, a ja pisao doslovce svaku njenu izgovorenu riječ. Otac si mi, ali kad sam već počeo da pričam neću da šeptrljam. Ljubav prema meni si pokazivao najviše kad bi ono bio pod "gasom". Naročito kada bi poslije dužeg vremena došao kući. Ne sjećam se da si me nekada trijezan pomilovao, a naročito zagrlio i poljubio. A sve si mi, kao i svima nama, kupovao. Nikada nisi dolazio bez poklona. I to kakvih poklona... Bio si u tome čudnovat. Kao da si skrivao tu veliku ljubav. Sestru i brata si milovao često. I tepao si im. Lijepe nadimke si im izmišljao. Doduše, oni su ti došli kasnije, kada si već bio zreliji, odgovorniji. Mene si milovao samo popit. Dodeš kasno pa me nađeš pospanog i onda, kada me počneš dugo milovati i ljubiti pa me brate cijelog ubališ... Ha? Ili su to bile suze, dragi babo! Pa suze su to kvasile i tvoje i moje lice. Sada, evo kunem ti se Bogom, sada prvi put shvatam i čvrsto se sjećam da si ti u onim trenucima plakao. Plakao si od sreće znači, babo. I stalno, najčešće, tih godina si u izlivima ljubavi prema meni, izgovarao dvije riječi:—"Hranitelju moj... Ti si moj hranitelj..." Uhhh! Bogami babo, ovo me pomjeri s mjesta. Nekako mi lijepo i, kunem se, suzim što sada u ovom času ne mogu da te zagrlim. Da ti se zahvalim što si me toliko volio. Šteta što ovaj osjećaj nisam doživio tada pa da ga, sretan, cijelog života nosim u sebi. Ali evo, od ovog trenutka sam sretniji zbog toga i s tim ću živjeti do kraja.

Doduše, sad vidim, ovo ima veze s onom tvojom izjavom tri dana prije nego ćeš preseliti na taj tamo svijet. Znaš ono kad sam cijelu noć dežurao pored tebe bolesnog i bio ti na usluzi pa ujutro došla sestra da me zameni rekoh šaleći se: – Eto ti sada tvoja Fadila. Sa njom ćeš imati šta da razgovaraš jer je i najviše voliš. A usebu pomislih: Da Bog da da svako ima i žensko dijete.

“Pa i najvolim.” – Reče ti i nastavi: – “Ona me ne prisijeca.”

Nisam te, u prvi mah razumio, ali sam brzo i uz sestrinu pomoć skontao i po prvi puta shvatio zašto se ti i ja nismo “mogli”. Zašto su u našim razgovorima često sijevale varnice. Zato što sam te ponekad “presijecao” u priči. Vodio s tobom dijalog i o nekim stvarima imao stav.

Bio si nekako osorljiv i nisi mi baš dozvoljavao da ti nešto protivriječim. Inekako u razgovorima koji su se ticali porodice i svega što ona podrazumijeva, ali nisi mi dozvoljavao da imam svoj stav i o ratu u, recimo, Vijetnamu. Lahko se naljutiš, zakreneš glavu, staviš obje šake na potiljak, zagledaš se uprazno, pa pušeš kroz nos jako, a ja sam kroz to puhanje uvijek “slušao” galamu. Sjećaš se, ovo je bilo tek nakon mog odrastanja, a ranije, dok sam bio dijete – ja sam se tebe bojao. A to nije bilo dobro. Zbog toga sam i presjekao sjekirom onaj nov opanak kad sam ti se požalio da mi je otpala toka na njemu, a ti se namrštio i rekao mi da; presiječem

i opanak. Odmah sam te poslušao i iza toga je nastupila drama. Ali nećemo sad o tome. Mati je govorila da ti teško pada svako podsjećanje na taj događaj. S druge strane, i ja kao žrtva, sa svojim sazrijevanjem i “rekonstrukcijom” događaja, čvrsto sam na stajalištu da si se duboko pokajao i koristio svaku priliku da se iskupiš zbog učinjenog. Nego rekoh; bilo me te strah babo i zato kažem da mi je žao što nisam na vrijeme razumio ono kad si me “balio” suzama. Žao, jer je to nerazumijevanje ostavilo snažne posljedice na naš međusobni odnos i na moje djetinjstvo. Uh! Kud krenuh u ovu priču. Zvuči sumorno i stvarno zamara. Osim toga, neko bi mogao zaključiti da smo nas dva imali loš porodični odnos. Naprotiv, i pored različitosti u “midama”, ipak smo bili ono – otac i sin. No nema veze. Nego, da nastavim o onome što sam započeo, o onom što se dogodilo onog jutra kad smo sestra i ja vršili “primopredaju” tebe:

Šaleći se, nakon još nekoliko razmijenjenih rečenica utroje, sestra ti se obrati: – “Pa voliš ti babo i njega. Jel’ tako?” – A ti ćeš, to svakako nikada neću zaboraviti: – “Ja šta neg’ volim. On je jedino dijete koje liči na mene.” – Pritom, zurio si u mene s bolesničkog kreveta. S puno sjete u očima, dugo si zurio u me. I u mene je tada navrla sjeta. Zurio si tako, kao da si želio da me se nagledaš. Možda si poželio i da me zagriješ i pomiluješ, izljubiš i opet “ubališ” suzama kao onda kada sam

imao osam-devet godina. Da mi još makar jednom rekneš: Hranitelju moj...

Babo... Između ova dva događaja stao je čitav naš zajednički život. Unutar toga je samo malo manje od šesdeset godina. Nažalost, ni ti ni ja nismo ih shvatili na vrijeme. Ili sam, ipak samo ja kriv. Svejedno, za sad ću ostaviti pero. Da se oporavim...

Da znaš, Fatihu je najlakše proučiti i ona zbog toga meni izgleda nekako "pojeftino" u slučajevima i načinima na koje se mi "ovamo" podsjećamo na vas "tamo". Slušaš li me? Evo mene ponovo, babo. Vratila mi se snaga. Stabilan sam. Poslije onog razgovora, taj čin učenja Fatihe ne bi me, kako rekoh – oporavio. One noći sam

uzeo jednu knjižicu, znaš da sam uz rat imao puno toga i dijelio sam ih narodu. Ma znaš, onu knjižicu u kojoj je sura Jasin s prevodom na naš jezik. Bilo je iza pola noći. Abdestio sam se i pročitao sam, da ne kažem proučio, tu suru. Namijenio sam je i "poslao" tebi i materi. Sutradan sam otišao na mezarluke. Prvo do tvog mezara. A znaš li gdje smo te ukopali? Gore lijevo pri samom vrhu mezarja. Na onoj maloj zaravni. Mezar smo ti obilježili s dva bijela nišana. Tako si i zapovijedio. Uredno su postavljeni, ali onako kako su na vrh mezarja, na mjestu gdje uzbrdica prelazi u zaravan–izgledaju nekako povišoki, viši od ostalih. I rahmetli Refko je to primijetio pa mi je jednom prili-

kom rekao da ga tvoja dva nišana još više podsjećaju na tebe živog i tvoju visinu. Kad već spomenuh Refku, da te obavijestim; i on je ukopan u istom mezarju. Eh, zaboravio sam ti reći da je naš zet ukopan u Ljubljani gdje je i živio. Tako rekli sestra i djeca. Ali da se vratim na priču. Naime, nakon što ste vi popunili čitavu onu njivu s vašim "vječnim kućama", osnovano je novo mezarje tamo iza brda i nagnuto prema zapadu. Čini mi se, da nisu prošle ni dvije godine iza tebe, i u njega smo počeli ukopavati umrle džematlije. Ali poneki iz tvoje generacije živih, a oni su bili jedini koji su se tada realno nadali smrti, oni su se nećkali da ih se tamo ukopa. Htjeli su biti bliže svojim, a nekima je staro mezarje bilo ljepše, osunčanije... Manje ih je bilo strah da tu ostanu sami u kaburu nego u onoj "zabiti" u blizini šume. Tako su govorili. Neki od njihovih nasljednika su uvažili taj njihov "strah" pa je dokupljeno još malo zemljišta uz stare mezarluke. Tu se između ostalih našlo mjesta i za strinu, a kasnije i za njezinog Refku. Još samo da ti kažem da sam poslije obilaska tvog mezara otišao i do materinog. Nakon što sam joj proučio fatihu, tiho smo porazgovarali. Rekao sam joj i zašto sam baš taj dan došao da vas obidem. Ne znam je li me dobro čula, ali sve sam joj ispričao.

–Ne znam draga moja mati, tako sam te oduvijek oslovljavao, znaš li da je babo preselio tamo kod tebe. Ako se još niste vidjeli – čekaj. Naći će te on

sigurno.–Eto to sam joj prvo rekao. Kazao sam joj da si svih dvadesetčetiri i po godine bez nje, živio sa njom i za nju. Nikada nisi ni pokušao da je nadoknadiš ili zamijeniš sa nekom drugom ženom. Znao si, a tako i govorio, da za nju zamjene nema. Prvo sam joj ispričao ono što sam smatrarao da bi najradije htjela da čuje. Začudila se da su toliko vremena izdržale one njezine haljine koje si joj birvaktile donio iz daleke Libije. Za bluzu kratkicu s uzvodima i šamiju s kerama, manje se ibretila. Dimije, kao poklon od tebe su joj, izgleda, bile važnije. Je li tako? Ali ti šutiš. Razmišljaš pa se zamislio. A vidjelo se da sam majku razveselio. Kazao sam joj da si poslije nje mijenjao sobe u kući, ali je uz tebe obavezno morao biti onaj vaš starinski ormar visokog sjaja. U njemu smo, babo, poslije tebe i pronašli "haljinku" koju sam spominjao materi. Ja za to nisam znao. To ti je bila trajna uspomena na nju. Čuvao si ih na posebnom mjestu. . Između njih je bio i sapun s mirisom ruže. Isto kao što ga je i ona držala. Možda je i sapun ona ostavila... Kad spomenuh sobe, a zna mati nas, rekao sam joj da si i u mojoj kući imao onu zasebnu svoju sobu. Poznavajući tebe, malo se breknula kada sam joj kazao da si nekoliko godina svake hefte makar po jednu noć spavao u njoj, a onda si prestao da to činiš. Na to, mati kao da mi prošapta: Čudim se da je i toliko. On najvoli kod svoje kuće.–Zatim, ispričao sam joj da si otprilike

pola godine prije preseljenje imao nekih zdravstvenih problema i bila ti je neophodna tuđa pomoć, pa si jedva izdurao da u toj sobi provedeš petnaestak dana kraj mene. Tada, kao da čuh, pita mati: Šta ga je boljelo? Jel' mog'o sobom?–Odmah sam joj rekao da smo nas dvojica, čim je zatrebalo, lahko upoznali i benove na tajnim mjestima naših tijela. – Pa šta je sad? Što trepćeš kopcima? Istinu sam joj rekao. Ti si moje tijelo upoznao kad sam bio mali, a ja tvoje kad si ostario. Kako je kome kada ustrebalo... Znaš da ni moj brat nije imao problema oko toga. Nisi zar zaboravio da smo te obojica brijali, kupali i njegovali kad si, ono, bio potpuno vezan za bolesnički krevet. To si možda i bio zaboravio, ali kad nam se pridružila i sestra, tvoja jedinica, siguran sam da dobro pamtiš svaki sahat njezinog boravka pokraj tebe.

Ne znam babo jesi li ti išta slutio o preseljenju jer, iako si bio onako bolestan, oči su ti se znale zacaklit kao u najvećeg sretnika. Možda si se tako i osjećao. Poslije dugo vremena tvojih troje djeca i ti, bili ste stalno na okupu. Možda ti je tada naša mati i manje falila. Kompenzirao si sa nama. Haa? Ništa ne odgovaraš. Kao da toneš u neku tugu. Tako mi izgledaš... Samo da znaš, mati nam se zahvalila što smo tako složno bili tebi na usluzi. Znade i to da su tvoji problemi sa zdravljem nastali nakon one povrede koju ljekari, zbog

godina koje si "naredao", nisu smjeli da saniraju.

A sada babo, ne bih ja bio ja ako makar na kraju nešto ne zabrljam. Mada, ovo što ću ti reći, mislim da nije "brljanje". Ti si se sa mnom uvijek šalio i šalu prihvatao samo "službeno". A ja, pa makar ti bilo i krivo, šali i imaginaciju volim i 'vako' i 'nako'. Ko se šali – zlo ne misli. Znam da te nerviraju i ovako duge digresije. Eto te, samo što nisi drekn'o: Reci! Kaži već jedanput. Ne okolišaj. – Ne znam babo, žao bi mi bilo da ti učinim šta nažao, ali sam uvjeren da ovdje nema ništa što je uvredljivo. Uostalom, to je stvar između tebe i tvoje žene, a ja samo prenosim ono što mi se učinilo da sam čuo i vidio.–Kada sam rekao materi da si, radi obavljanja hadža, posjetio Ćabu i da si sada Hadžija, nakratko je između nas zavládala šutnja. Zatim mi se učini da onaj mezar malo poskoči. Zatrese se zemljica na njemu. Nu tebe sad... Znao sam. Stani babo. – Nisam rekao da sam vidio već da mi se učinilo. Možda i nije. Pa može bit', čovjeku se svašta može da prićini. Iskreno, pomislio sam da se mati grohotom nasmijala i izgovorila: Ja šta bii od onakve barabe. On da mi bude hadžija... Neka njemu Allah ukabuli hadž, a vama draga djeco hvala što ste ga otpremili na taj blagoslovljeni put.–Nemoj joj zamjerit. Mlada je umrla pa su joj sjećanja na tebe iz mlađih dana prevagnula. Kakav si tada bio, ni po čemu se nije dalo naslutiti da

bi mogao postati hadžija. A znaš li šta je meni, u svemu ovome ostalo najdraže, a to i jeste bio glavni razlog što sam prihvatio rizik da ću te možda naljutiti, ako rekнем. Ponovo sam vidio poznati majčin široki osmijeh... I onaj zlatni zub joj je još u glavi. Bljesnuo je kao prvi puta kada ga je svojevremeno, kao modni detalj stavila u svoju "laloku". Babo!... Vidio sam majku kako se grohotom smije. Sjećaš li se da je, ah huda, taj nama poznat široki osmijeh bila ostavila po strani. Skoro cijelu jednu godinu pred preseljenje, njoj nikako nije bilo do smijeha. Za razliku od tebe, to i sam znaš, prije preseljenja s ovog svijeta, mati je trpila velike bolove. Da nije i mene nasmijala, propitao bih je još ponešto o njenom takvom komentaru vezanom za tebe – hadžiju. Nažalost, nije nam se dalo. Ma sve je to uredu babo. Nije žena otuda mogla vidjeti da si se ti poslije nje, više posvetio vjeri i, što bi rekao naš narod, "pomustafio se". Možda nije mjesto za to, a evo opet osjećam da ćeš me prekoriti što "pametujem". I ti i ja jasno znamo šta znači ovo – pomustafio se. Međutim, mislim da to nema veza s imenom Mustafa. Prije da je izvorno značenje ovog posvećivanja vjeri – pomushafio se. Što bi značilo da se često "druži" s mushafom. Puno uči iz Kur'ana.

Ali nejse... I ja sam godinama čudio se zašto nešt tamo "smrди k'o vlaški sir". Tako sam mislio dok nisam saznao za poznati-vlaški sir.

Nego, bi mi drago ovo s materinim osmijehom. Nešto me razveseli. A da si vidio, i tebe bi. Šta znam babo... Meni ovo ni po čemu nije izgledalo neozbiljno pa nisam nikako mogao da ti ne ispričam. Njoj sam pričao, ali evo sada i tebi govorim: Mi nismo razumjeli jesi li ti išta znao ona zadnja dva dana koje si proveo sa nama. Iznenada si ušutio. Ispod kapaka koje si tada zaklopio, suze su i kapale i lile. Kako kad. Niko od nas nije razumio da si nas čuo ili osjećao i da si, zbog nečega, svjesno plakao. Fino si disao. Ne baš ono 'plitko' pa da bi nas to navelo na slutnju. A onda smo, zadnjeg tvog popodneva s nama, primijetili da se ispod tvojih nožnih noktiju, stvara neko bjelilo. Slična boja je tada krenula i uz obje noge, a navečer su ti pobijelili nokti i na rukama. Tada si usporio i s disanjem. Brat i ja smo sve to gledali no nismo komentirali. Pogledi su nam bili dovoljni da se razumijemo. Bila je hladna, duga decembarska noć. Oko jedan sat iza ponoći, vidim brat zaronio glavu u onaj vaš ormar i, kao, nešto slaže. Trači vrijeme zapošljavajući svoj mozak. Ja, na otvorenim vratima između tebe i brata u drugoj prostoriji. Nekako, izbjegavam da budem "muštulukdžija". Da mi je da obojica zajedno sve vidimo. Teško nam da "guknemo" ono – to je to.

Neće on, neću ni ja. Vjerujemo, ali ono kao svako za sebe dok se baš ne "obejani" naša prešutna slutnja. Kada već ni po čemu nisam mogao

znati da li još dišeš, nagnuo sam se nad tebe s uhom ispod nosa. Bilo je potpuno tiho... Ni dašak se nije čuo. Halali mi babo, blago sam ruku spustio na tvoje grudi da probam osjetiti srce. To kao da je istisnulo iz tebe još ono malo zraka koje tijelo nije imalo snage da izbaci. Možda je upravo to bila svima nama poznata – duša. Ponovo sam pogledao u brata, a on je nekako i upitno i potvrdno klimnuo glavom. Potvrdio je ono što je vidio u mom pogledu. Uglavnom – razumjeli smo se. Sjeli smo pokraj tebe i sačekali rano jutro da bi smo tada o tome obavijestili i ostale. Sutradan smo obojica pomagali hodži pri tvom posljednjem kupanju. Obukli smo te u bjelinu i tako lijepo nakićenog otpremili u susret našoj majci. Ako se Sudnji dan ne dogodi ranije, čekajte nas jer ćemo sigurno doći i mi. Isto sam rekao i majci.

Nisam joj čuo jecaje, a mislim da smo zajedno plakali. Najbolje mjesto za plakanje i jeste pred majkom... Pohvalila me je kao i obično mada: Jedino majčina ljubav se ne mora ni zaslužiti. Majka uvijek voli i pohvaljuje. I znaš šta mi je još rekla: Da si, prije nego sam ja počeo da išta pamtim, bio sasvim drugi čovjek. Da si me stalno držao u krilu, igrao se sa mnom i čak, pravio mi razne igračke. Nisi prestajao da mi tepaš i miluješ me. Tako je bilo do onog "slučaja" s opankom. Poslije toga si se potpuno promijenio prema meni. Čuo sam da mi je baš tako rekla i dodala: Kao da te

je bilo stid. Tražio si načina da izraziš pokajanje. Da popraviš grešku koja te smarala. –Tako sam čuo međutim, znaš ti nju: Lukava i uvijek oprezna. Možda je mislila promišljeno, dvaput. Malo za sebe i više za svoje dijete... Rasčistila je moje dileme. Kako god, znam da joj je od obojice sve halal. Je li tako? Reći ću ti i ovo: Nije se ništa promijenila. Ista mi je kao i prije tri-deset i četiri godine. Ell-fatiha.

POGOVOR ZA PRIČU "GOSPODIN – MOJ BABO"

Odrastanje je neizostavan dio života svakog pojedinca. Ako "učimo dok smo živi", da li i odrastamo cijelog života. U svakom slučaju, vijek "odrastanja" je individualan i on se razlikuje od pojedinca do pojedinca. Poznato je da djeca uče promatrajući roditelje i tako izgrađuju svoje ponašanje, prvenstveno prema njima, a zatim i prema okruženju izvan porodice. Ovu dužu priču sam ispričao kao socijalnu temu s fokusom na roditeljstvo i odrastanje. Više na odrastanje, a posebna motivacija mi je bio odnos; otac-sin. Donekle sam tražio i odgovore na neka lična pitanja. Počeo sam od toga, kakav sam ja otac (a svakako mislim da sam dobar) i drugo, kakav je bio moj otac, a "logično" (mislio sam da on nikako nije bio dobar kao ja). Je li mi otac služio kao uzor i model za izražavanje emocija, kroz prenošenje vještina i obzira i koliko je njegov odnos prema meni uticao na oblikovanje vlastitog

muškog identiteta. Je li odnos otac-sin ključan za emocionalni i svaki drugi razvoj sina. Tu sam zastao, zamislio se i odlučio da "raspravim" temu: Kakav sam bio kao sin i kada sam "odrastao".

Kakav i koliki je bio utjecaj oca na moje odrastanje s obzirom da je ono složen proces transformacije od djetinjstva do odrasle dobi. Koliki utjecaj na odrastanje ima socijalni status porodice i oca lično. Veza oca i sina nerijetko uključuje i dozu rivalstva. Ali taj odnos evoluirao. On zahtijeva prilagodbu obojice. Ko se u mom slučaju, više prilagođavao?...

Da nisam "obrađivao" ovu temu, mogao sam i umrijeti u zabludi da je za sve nesporazume bio kriv babo. To je moj odgovor. Konflikti nisu nužno negativni ako dovode do pozitivnih promjena i mirnog rješenja. I njih je bilo, ali s odrastanjem su postali zanemarivi. I ja sam se počeo prilagođavati. Iz priče se vidi da sam upravo tada osjetio (ili shvatio) da otac ima povjerenje u mene. Naš odnos je postao ugodniji jer smo obojica poštovali međusobne granice. Taj odnos bi bio i dinamičniji da nisam (možda i neopravdano) makar ponekad, očekivao očeva pitanja savjetodavne naravi. Za sina bi to bilo još jedno priznanje. Priznanje da je i njegov udio u odgovornostima unutar porodice bio vidljiv. Kroz cijelu ovu priču, otac i sin se vole, ali ne uspijevaju izraziti tu ljubav koju oni stalno iznova moraju

da dokazuju. Svjedok sam (a vidi se i kroz naraciju) da se iza očeve ljutnje najčešće krije tuga za svojim djetetom. Ljubav i razumijevanje nastaju onog trena kada sin prepozna da njegov otac osjeća upravo tugu. Dječak iz ove priče je to prepoznao kada je i sam postao otac.

Ali: Kada sam ja odrastao? Jesam li sazrijevao onako kako se to objašnjava u stoljetnim narodnim i, čini se, univerzalnim izrekama na tu temu. Te izreke su:

- Kad mi je bilo sedam godina, mislio sam: moj je otac najpametniji čovjek na svijetu.

- Kad mi je bilo četrnaest godina, rekao sam prvi put: ni moj otac ne zna sve.

- Kad mi je bilo dvadeset godina, rekao sam ocu pred svim ukućanima: ti si, oče, ostario, ja to znam bolje od tebe.

- Kad mi je bilo trideset godina, uvidio sam da ni ja ne znam sve.

- Kad mi je bilo četrdeset godina, uvidio sam da otac ipak zna više od mene.

Odgovor sam pronašao kroz analizu sjećanja na djetinjstvo i odrastanje. Kakvo je ono bilo: Djeca koja nikada nisu čula riječi: "ne", "nema", "ne može", često u odrasloj dobi očekuju momentalne rezultate i nagradu bez obzira na trud koji su uložili. U takvim situacijama, sukob s okolinom je neminovan i traje dugo, a kod nekih do kraja.

Senahid Kahrmanović